SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum slovenského jazyka orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

HLAVNÝ REDAKTOR
František Kočiš

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Silvia Duchková

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Juraj Dolník, Silvia Duchková, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, František Kočiš, Rudolf Krajčovič, Ema Krošláková, Milan Majtán, Jozef Mlacek, Anna Oravcová, Ivor Ripka, Matej Považaj, František Ruščák

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

F. Buffa, O grafickom systéme v poľštine a slovenčine ... 129
J. Krško, Polyonymia chotárnych názvov Muránskej doliny... 136
I. Rumánek, Pravopis a prepisovanie ázijských slov v slovenčine (II) ... 142
I. Hrubaničová, Interview s Chomským ... 152

DISKUSIE

F. Kočiš, Otázka prídavného mena k substantívu *bilingvizmus* ... 155

SPRÁVY A RECENZIE

Jubileum Anny Rýzkovej. K. Palkovič ... 160
Súpis prác doc. Anny Rýzkovej za roky 1965—1995. L. Dvonč 161
Životné jubileum doc. PhDr. Gustáva Moška, CSc. J. Sabol 165
Súpis prác doc. Gustáva Moška za roky 1975—1994. L. Dvonč 166
Správa o vedeckej konferencii Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. M. Sitárová ... 171
Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1995 ... 174

ROZLIČNOSTI

Krížalky. Š. Ondruš ... 182
Kaposvár — v Kaposvári. J. Jacko ... 185
Nové používanie troch bodiek v slovenskom pravopise. L. Dvonč 186
Výslovnosť miestneho názvu *Assisi*. J. Jacko ... 187
Má predložka *kvôli* príčinný alebo cieľový, resp. prospechový význam? ... 189

SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 61 — 1996
ČÍSLO 3

Ferdinand Buffa

O GRAFICKOM SYSTÉME V POĽŠTINE A SLOVENČINE

1. Označovanie zvukovej stránky poľštiny a slovenčiny písomnými znakmi je v princípe rovnaké, lebo základ písomných systémov v obidvoch jazykoch tvorí hláskové písmo, vychádzajúce z latinky. Pretože grafémy latinskej abecedy nepostačovali na zachytenie všetkých poľských a slovenských hlások, tieto jazyky si museli doplniť svoje písomné systémy svojskými znakmi, pričom postupovali značne samostatne. Z toho vyplýva, že pokiaľ ide o inventár grafém, poľština a slovenčina má väčšinu písmen spoločných, pričom ide spravidla o jednoduché litery prevzaté z latinky, označujúce hlásky spoločné obidvom jazykom. (V zásade je to základný rad krátkych samohlások a tvrdých spoluhlások.) Na označenie špecifických poľských a slovenských hlások si obidva jazyky svojsky prispôsobili pôvodné latinské písmená pridaním diakritických znamienok alebo ich spojením do zložiek.

2. V slovenčine sa pre hlásky, ktoré latinčina nemala alebo neoznačovala, uplatnili predovšetkým písmená s osobitnými rozlišovacími znamienkami. Pre dlhé hlásky je to dĺžeň: *á, é, í, ý, ó, ú, ŕ, ĺ,* pre mäkké hlásky mäkčeň: *š, ž, č, dž, ň, ď, ť, ľ;* ďalej je to pre diftong vokáň: *ô* a dve bodky pre široké *e: ä*. K nim sa priraďuje niekoľko zložiek: *dz, dž,* zložka *ch*, známa už v latinčine, a príp. aj *i*-ové dvojhlásky: *ia, ie, iu.*

V poľštine sa diakritický pravopisný systém uplatnil pri niekoľkých literách, a to vo forme čiaročky nad nimi ako znak mäkkosti niektorých spoluhlások: *ś, ź, ć, dź, ń* alebo v podobe bodky: *ż, dż*, ďalej je to háčik (cédille) pri nosovkách *ą, ę* a tilda cez literu *l: ł*. V porovnaní so slovenčinou je v poľskom pravopisnom systéme pomerne veľa zložiek: okrem *ch* sú to: *dz, dź, dż, rz, cz, sz,* pričom za zložky pokladáme aj spojenia typu *si, zi, ci, dzi, ki, gi, wi, bi, mi, ni* pred samohláskou

(okrem *i, y*) na označenie mäkkej spoluhlásky. Za svojský druh zložky vzhľadom na jeho pôvod nám prichodí pokladať aj „dvojité" *w*, ktoré v poľskom pravopisnom systéme stojí oproti slovenskému *v* (pričom aj poľština má *v*, ale len v lexikálnych citátoch a podobne aj slovenčina má *w* len v obmedzenom počte cudzích slov).

V súvislosti so zložkami sa žiada pripomenúť, že v slovenčine sa zložky ako označenia nedeliteľných zvukových celkov pokladajú za samostatné písmená, čo sa prejavuje najmä pri abecednom usporadúvaní slov (predovšetkým v slovníkoch), takže napr. slová začínajúce sa na *ch* nasledujú až po *h*, kým v poľštine sú takéto slová zaradené v rámci litery *c*, teda ako spojenie *c* + *h*, a podobne je to aj pri iných zložkách (*dz, dź, dż, sz, cz, rz*). Slovenské chápanie zložiek je teda pragmatickejšie ako poľské, ktoré je však oveľa praktickejšie, pretože ide o formálnu stránku reči, takže je tu namieste aj takýto formálny prístup k zložkám, aký sa uplatňuje v poľštine.

Je príznačné, že ani jedna graféma s diakritickým znakom sa v poľštine a slovenčine úplne nezhoduje. (Graficky spoločné *ó* má inú fonetickú i fonologickú platnosť v poľštine a slovenčine.) Pravda je však aj to, že ani poľština, ani slovenčina nemá takú úplne svojskú grafému, ktorá by aspoň sčasti nebola zastúpená aj v poľštine, aj v slovenčine.

Súhrnne možno povedať, že inventár grafém v poľštine a slovenčine je v princípe dosť blízky (pokiaľ ide o celkový počet grafém v obidvoch jazykoch a o samotný výskyt litier s diakritickými znamienkami, ako aj o výskyt zložiek v obidvoch jazykoch), no vo viacerých jednotlivostiach sú to systémy dosť odlišné, teda v každom z týchto jazykov samostatné v tom zmysle, že pomer litier s diakritickými znamienkami a zložiek je v poľštine a slovenčine podstatne odlišný a že svojský je aj súbor diakritických znamienok i sklad väčšiny zložiek.

3. Poľský a slovenský systém grafických znakov sa vyvíjal paralelne s českým, takže najprv sa v nich uplatnil zložkový princíp, neskôr ho doplnil diakritický princíp, a to vo väčšom stupni v slovenčine ako v poľštine, čo zrejme súvisí s tým, že vzťah medzi slovenčinou a češtinou bol užší ako medzi poľštinou a češtinou a okrem toho spisovná poľština má dlhšiu tradíciu ako spisovná slovenčina. V poľštine sú uvedené dve skupiny grafických znakov, t. j. písmená s diakritickými značkami a zložky, viac vyvážené, lebo písmen s pridanými značkami je oveľa menej ako v slovenčine, hoci počet značiek je rovnaký ako v slovenčine. V slovenčine sú diakritické znamienka iba nad písmenami, v poľštine sú aj na písmene (*ł*), aj pod písmenami (*ą, ę*).

Je pozoruhodné, že aj v použití najčastejšieho (a jedine spoločného poľského i slovenského) znamienka čiaročky nad literou je medzi poľštinou a slovenčinou zásadný rozdiel: dĺžeň nad samohláskou alebo slabičným *r, l* označuje v slovenčine jej dĺžku v protiklade k paralelným krátkym hláskam bez dĺžňa. V poľštine diakritické znamienko v podobe čiaročky nad spoluhláskami označuje v istých pozíciách ich mäkkosť v porovnaní s paralelnými tvrdými spoluhláskami bez tejto čia-

ročky. (Pomocou mäkčeňa v podobe čiaročky sa v slovenčine označuje mäkkosť iba pri tlačených „vysokých" spoluhláskových literách *ď, ť, ľ.*) Zhoda medzi poľštinou a slovenčinou je tu však v tom, že v oboch jazykoch je čiaročka najčastejšie používané diakritické znamienko. Spoločná graféma *ó* v slovenčine označuje dlhé *o*, v poľštine je to hláska *u*, ktorej v slovenčine frekvenčne často zodpovedá *ô [ųo]*.

V slovenčine je značne frekventovaný tzv. mäkčeň, používaný pri mäkkých spoluhláskach, ktoré latinčina nemala; poľština má v analogických prípadoch alebo iný znak (*ń, ż*), alebo zložku (*cz, sz*); spoluhlásky *ď, ť, ľ* sa v poľštine vyskytujú iba pred *i*, preto nemajú zvláštny znak. Poľskou špecialitou je „prečiarknuté" *ł* (v slovenčine mu zodpovedá *ľ*) a háčiky (chvostíky) na označenie nosových samohlások, ktoré sa vyskytujú spravidla na mieste pôvodných nosoviek, ale aj v niektorých silno udomácnených slovách cudzieho pôvodu, ako je napr. *brąz, ląd, frędzla, kolęda, pędzel, wędrować* atď. Osobitnou hláskou v slovenčine je *o* s vokáňom (*ô*), vyslovované ako dvojhláska *ųo* (za ktoré je v poľštine spravidla *ó*), a *ä* (bežne vyslovované ako *e*), za ktoré je v poľštine *ę*.

Ako sme už spomínali, v poľskej i slovenskej abecede je známe aj spájanie dvoch písmen do jednej grafémy, tzv. zložky, na vyjadrenie niektorých hlások (čo čiastočne využívala aj latinčina). V slovenčine sú to iba *dz, dž* a *ch*, v poľštine je to *dz, dź, dż, sz, cz, rz, ch* (prípadne aj *w*). Okrem toho v poľštine za istý druh zložiek treba pokladať v domácich slovách spojenia spoluhláska + *i* pred samohláskou na označenie mäkkých spoluhlások, porov. napr. *siano [śano], wiem [vem], ziemia [źeńa], nie [ńe], kiedy [ḱedy]* atď.

Mäkké spoluhlásky sa v poľštine označujú trojakým spôsobom: pred samohláskami (okrem *i, y*) sa označujú spomínanou zložkou typu *si, bi, ki*, pred *i* sa neoznačujú, pred spoluhláskami a na konci slova sa označujú čiaročkou nad nimi. V slovenčine sa mäkké spoluhlásky *ď, ť, ň, ľ* neoznačujú pred prednými *i, í, e, ia, ie, iu*, v ostatných pozíciách sa označujú pomocou mäkčeňa. Tu sa žiada zdôrazniť, že v poľštine samohláska *i* zmäkčuje predchádzajúcu spoluhlásku aj v prevzatých slovách, preto je v nich — bez ohľadu na etymológiu — oveľa viac frekventované *y* ako v slovenčine, aby sa zachovala pôvodná výslovnosť spoluhlásky; v slovenčine samohlásky *i, e* v cudzích slovách nemajú v tomto zmysle vplyv na predchádzajúce spoluhlásky.

Z povedaného nám vychodí, že v slovenskom pravopise zreteľne prevláda diakritický pravopis, v poľštine zložkový. Diakritický má výhodu v tom, že je úspornejší (pred niekoľkými desaťročiami sa v Poľsku diskutovalo o odstránení zložiek, čím by sa vraj ušetrilo veľké množstvo papiera); jeho nevýhodou je, že kladie značné nároky na používateľa. Zložkový pravopis v prípade, že by sa uplatnil dôsledne, má výhodu v tom, že nie je natoľko odkázaný na špeciálne tlačiarenské typy, takže nespôsobuje komplikácie pri používaní písacích, počítacích a pod. strojov akejkoľvek výroby (cudzie stroje mávajú spravidla typy bez diakritických

znamienok, napr. v angličtine, ktorá nepoužíva diakritické znamienka). Z tohto hľadiska má poľština s prevahou zložkových grafém značnú výhodu pred slovenčinou, kde prevažujú grafémy s diakritickými znamienkami.

4. Tak v poľštine, ako aj v slovenčine je dominantný fonologický pravopisný princíp, lebo väčšinou pre tú istú hlásku je v písme jeden grafický znak. Graficky z toho vybočujú zložkové litery, t. j. prípady, keď dve písmená označujú jednu hlásku, a tých je v poľštine nepomerne viac ako v slovenčine. Okrem toho sa v poľštine hláska *[x]* podáva dvojakým spôsobom, a to pomocou *ch* i *h*, a podobne hlásky *[ž]* a *[š]* sa označujú nielen literami *ż, sz*, ale aj zložkou *rz*. Ďalej samohláska *[u]* sa v poľštine zachytáva nielen literou *u*, ale aj pomocou *ó*. V istých pozíciách (na konci slova a pred *t*) sa samohláska *[e]* označuje nielen literou *e*, ale aj pomocou *ę*.

Už sme spomínali trojaký spôsob písania poľských mäkkých spoluhlások a dvojaký spôsob písania slovenských mäkkých spoluhlások. Okrem toho sa v slovenčine samohláska *e* označuje pomocou litery *e* aj *ä* (iba vo vyššom štýle sa tieto dva znaky vyslovujú odlišne). Podobne sa na označenie hlásky *[i]* v slovenčine používajú dva znaky: *i* a *y*.

Menšie odchýlky od fonologického princípu sú aj v ďalších jednotlivostiach, napr. pri zápise cudzích slov. V slovách latinského a gréckeho pôvodu sa na označenie spojení hlások *ks* a *gz* používa písmeno *x*, a to častejšie v slovenčine ako v poľštine, najmä v zdomácnených slovách, ako to vidieť z príkladov typu *tekst : text, ekskursja : exkurzia, taksa : taxa, ekspres : expres, eksport : export, egzemplarz : exemplár, egzotyczny : exotický, egzystencja : existencia* atď.

V prevzatých slovách sa v poľštine spojenie *ni* + samohláska (okrem *y*) vyslovuje ako *[ńia], [ńie]* atď., teda nie ako v domácich slovách, kde takéto spojenia sa vyslovujú ako *[ňa], [ňe]*, napr. *linia [ľińia], kolonia [kolońia], mania [mańia], maniera [mańiera]* a pod.

V slovenčine spojenia *ia, ie, iu* označujú v zásade dvojhlásky, ale v slovách cudzieho pôvodu a na hraniciach morfém takéto spojenia predstavujú rôznoslabičné spojenia dvoch samohlások, napr. *fialka, diecéza, diuretikum, protiakcia* a pod.

V poľštine sa v prevzatých slovách po *c, z, s* pred samohláskami píše *j* (aby sa vyhlo čítaniu *c + i, z + i, s + i* ako *ć, ź, ś*) v prípadoch ako *stacja, poezja, kolacja, racja, Rosja* atď. a potom aj v nepriamych pádoch je *racji, kolacji, poezji* a pod. V slovenčine sú v slovách tohto druhu heterosylabické spojenia *i-a, i-e, i-i*, napr. *poézia, poézie, poézii* a pod.

Už aj z toho, čo sme uviedli, vychodí, že fonologický pravopisný princíp sa v obidvoch jazykoch pomerne často narúša, v poľštine azda o niečo častejšie ako v slovenčine.

5. Podľa morfematického pravopisného princípu tak v poľštine, ako aj v slovenčine je tendencia zachovávať v písme jednotnú podobu slov a morfém so znelými alebo neznelými spoluhláskami na rozdiel od výslovnosti, keď na morfema-

tickej hranici nastáva spodobovanie spoluhlások podľa znelosti. Rozdiely sú tu predovšetkým v medzislovnej fonetike: pred sonórami a vokálmi nenastáva v poľštine znelostná asimilácia, kým v slovenčine áno. Okrem toho v poľštine je aj progresívna znelostná asimilácia typu *twój [tfuj], kwiat [kf'at]* a pod.

V poľskom pravopise je iba jedna predložka *z, zo*, viažuca sa s genitívom aj s inštrumentálom, pričom pred neznelou spoluhláskou sa, prirodzene, vyslovuje ako *s*. V slovenčine sa rozlišuje v písme predložka *z, zo* s genitívom a *s, so* s inštrumentálom, ale vo výslovnosti sa obidve predložky pred znelou spoluhláskou a samohláskou vyslovujú ako *z*, pred neznelou ako *s*, vokalizované *so* sa vyslovuje (okrem malých výnimiek) ako *zo*, teda v zásade ako v poľštine. Vzhľadom na rovnakú výslovnosť uvedených predložiek (v znelej pozícii ako *z*, v neznelej ako *s*) prichodí nám označiť slovenské rozlišovanie *s — z* v písme za zbytočne komplikovaný historizmus, pretože odlišné (pádové) podoby slov, s ktorými sa viažu, sú dostatočným indikátorom, o aký význam ide, lebo nejestvujú rovnaké podoby genitívu a inštrumentálu slov, s ktorými sa tieto predložky viažu, a na druhej strane jestvuje množstvo predložiek, ktoré sa spájajú so slovami vo viacerých pádoch.

Morfematický princíp sa v obidvoch jazykoch neuplatňuje pri písaní slov s predponovým *s-, z-*, ktoré sa píšu podľa fonologického princípu, napr. *scedzić — scediť, schodzić — schodiť, skończyć — skončiť, spłacić — splatiť, stwardnieć — stvrdnúť* a pod., ale *zbieleć — zbeliť, zdechnąć — zdochnúť, złupić — zlúpiť, zmarznąć — zmrznúť, znosić — znášať, zranić — zraniť, zwalić — zvaliť* atď. Výnimkou sú v poľštine prípady, keď pred slovom začínajúcim sa na *s-, sz-* pripája sa predpona *z-*, napr. *zstąpić, zsyłać, zsypać, zszyć* a pod.; slovenčina tu má vokalizovanú podobu predpony: *zostúpiť, zošiť, zosýpať* atď. (V slovenčine sa ešte do r. 1953 písali predpony *s-, z-* podľa historicko-etymologického princípu.)

6. Gramatický pravopisný princíp sa uplatňuje v slovenčine napr. pri písaní *y/i* na rozlíšenie tvarov nominatívu sg. a nominatívu pl. adjektív typu *pekný — pekní, prostý — prostí, smelý — smelí* atď., ktoré sa na rozdiel od poľských prípadov typu *piękny — piękni, prosty — prości, śmiały — śmiali* a pod. vo výslovnosti nerozlišujú. Ďalej sa v slovenčine podľa gramatického princípu spája predložka *z, zo* s genitívom a predložka *s, so* s inštrumentálom, kým v poľštine obidve funkcie plní iba predložka *z, ze*.

V poľštine sa dnešné tvrdé (historicky vlastne stvrdnuté) spoluhlásky *sz, ż, cz, dż, c, dz* hodnotia ako funkčne mäkké, pretože vystupujú v tvaroch, v ktorých pri iných slovách stoja mäkké spoluhlásky, napr. *mucha — musze, matka — matce, noga — nodze, wilk — wilczy* a pod., teda podobne ako v prípadoch *woda — wodzie, rosa — rosie, pies — psi* a pod. V slovenčine sa uvedené spoluhlásky z pravopisného hľadiska zaraďujú medzi mäkké (pretože sa po nich píše *i, í*).

7. Etymologický pravopisný princíp sa v poľštine i v slovenčine uplatňuje dosť výrazne, hoci aj od neho sú v obidvoch jazykoch značné odchýlky. Najevident-

nejšie sa narúša najmä pri istých spoluhláskových skupinách, pri ich zjednodušovaní (vynechaním alebo splynutím istých hlások) vo výslovnosti v poľštine i v slovenčine, čo však v poľštine v oveľa väčšej miere ako v slovenčine preniká aj do písaného jazyka (vo výslovnosti týchto skupín niet medzi poľštinou a slovenčinou väčších rozdielov): tak napr. prípona *-ský* sa v poľštine píše — bez ohľadu na etymológiu — v trojakej podobe, a to ako *-ski* v prípadoch typu *bliski — blízky, niski — nízky, spiski — spišský, francuski — francúzsky, paryski — parížsky* atď. Pri slovách so základom na *-d, -dz, -dź, -dż* má táto prípona dôsledne podobu *-dzki*, napr. *sąsiad — sąsiedzki : sused — susedský, ludzie — ludzki : ľudia — ľudský, Dobrudża — dobrudzki : Dobrudža — dobrudžský* atď. Pri základoch zakončených na *t, k, c, cz*, zriedkavejšie aj na iné spoluhlásky sa používa podoba *-cki*, napr. *gotyk — gotycki : gotický, Turek — turecki : turecký, tkacz — tkacki : tkáčsky, świat — świecki : svetský, kupiec — kupiecki : kupecký* atď. Ako z príkladov vidieť, v slovenčine sa písanie prípony *-ský* v tejto podobe väčšinou zachováva (okrem typu *Turek — turecký, kupec — kupecký* a pod.).

Zjednodušené písanie pôvodných spoluhláskových skupín v poľštine je výrazné aj pri prípone *-stwo, -dztwo, -ctwo*, ako je to zrejmé z porovnania poľských a slovenských prípadov typu *mnóstwo — množstvo, zwycięstwo — víťazstvo, ojcostwo — otcovstvo, sąsiedztwo — susedstvo, tkactwo — tkáčstvo, bogactwo — bohatstvo, górnictwo — baníctvo* atď.

V poľštine sa po *k, g* (bez ohľadu na etymológiu) nikdy nevyskytuje *y*, iba *i*, napr. *kichać — kýchať, kipieć — kypieť, kisnąć — kysnúť, ginąć — hynúť, nagi — nahý* atď.; s tým súvisia aj tvary typu *łokieć — laket', rakieta — raketa, cukier — cukor, likier — likér* a pod. (Iba v menej zdomácnených slovách je spojenie *ke* — tak ako v slovenčine — v prípadoch typu *hokej, kefir, keks, kelner, spiker* a pod.) Aj v pôvodnom spojení *g + e* prevažuje v poľštine podoba *gie*, napr. *ogień — oheň, długie — dlhé, bagienko — bahienko, szwagier — švagor, Gierlach — Gerlach* a pod. (ale *agent, algebra, gest, legenda, tragedia, geometria* a pod., hoci vo výslovnosti aj tu často býva mäkkosť). V slovenčine po *k, g* býva *i* alebo *y* podľa etymologického princípu.

Značné odchýlky od etymologického princípu najmä pri používaní *y — i* v poľskom pravopise sú aj pri písaní zdomácnených slov cudzieho pôvodu, a to preto, aby sa čo najvernejšie zachovalo pôvodné znenie slova; v slovenčine v cudzích slovách samohláska *i* (ani *e*) „nemäkčí" predchádzajúcu spoluhlásku, preto sa ponecháva pôvodné písanie *i — y*, ako to vidieť z príkladov typu *dyrygent — dirigent, medycyna — medicína, ryzyko — riziko, rycynus — ricínus, fizyka — fyzika, liryka — lyrika, piryt — pyrit, Sycylia — Sicília, tytuł — titul* a pod. Uvedené rozdiely medzi poľštinou a slovenčinou ani neprekvapujú, lebo v slovenčine písmená *i, í, y, ý* označujú fonémy *i, í*, čiže rozlišovanie *i — y* má čisto pravopisnú platnosť, takže ich použitie môže byť motivované etymologicky i morfologicky.

Z nášho porovnania poľštiny a slovenčiny vychodí, že poľský pravopis sa väčšmi odchyľuje od pôvodných pravopisných foriem ako slovenský. Pri domácich slovách je to už spomínané zjednodušenie písania prípony *-ský* a *-stvo* v nepomerne širšom rozsahu ako v slovenčine, ďalej je to napr. dôsledné (teda bez ohľadu na etymológiu) písanie *i* po *k, g* a *y* po *sz, ż, cz, dż, dz, c,* kým v slovenčine sa tu v podstate zachováva pôvodný pravopis. Pri slovách cudzieho pôvodu je to v poľštine najmä písanie *i, y* podľa dnešnej výslovnosti, teda bez ohľadu na ich originálne písanie, ktorého sa pridržiava slovenský pravopis.

8. Súhrnne nám prichodí konštatovať, že pokiaľ ide o vzťah medzi zvukovou realizáciou hlások a ich grafickým označovaním, v spisovnej poľštine je väčší súlad medzi vysloveným a zapísaným slovom, jednotlivé písmená väčšmi korelujú s hláskami ako v slovenčine. V slovenskom pravopise je totiž pevnejšie zakotvený morfematický a etymologický princíp, v poľštine sa v širšom rozsahu uplatnil fonologický princíp. Uvedené konštatovanie je v istom zmysle prekvapujúce, lebo spisovná poľština má v porovnaní so spisovnou slovenčinou dlhšiu tradíciu a takéto jazyky sa vyznačujú väčším lipnutím na tradícii, čo sa v pravopise odráža v dominantnom postavení historicko-etymologického princípu, ktorý neodráža verne stav v súčasnom jazyku. (Tu sa žiada pripomenúť, že ešte do r. 1953 platili aj ďalšie historicko-etymologické zásady v slovenskom pravopise, a to pri písaní predpôn a predložiek *s, so, z, zo,* ďalej v množnom čísle minulého času v koncovom *-li, -ly* a pri označovaní kvantity v prevzatých slovách; uvedené zmeny sa stali v prospech priblíženia pravopisu výslovnosti, čo bolo výrazné posilnenie fonologického princípu.) Spomínaný „nesúlad" dlhej tradície poľštiny a prevahy fonologického princípu v nej si vysvetľujeme intenzívnou starostlivosťou o jazyk a možnosťou pestovania jazykovej kultúry bez rušivého zásahu zvonku, čo nemožno povedať o vývine spisovnej slovenčiny, ktorá sa vyvíjala vo veľmi nepriaznivých politických a kultúrnych podmienkach.

V porovnaní so slovenčinou si poľština v oblasti hláskoslovia na jednej strane celkove zachovala niektoré pôvodné javy, ako sú napr. nosovky, rozlišovanie *i — y* aj vo výslovnosti, široký rozsah mäkkých spoluhlások a pod., ale na druhej strane v poľštine prebehli aj značné zmeny, napr. strata kvantity s prípadnými následnými kvalitatívnymi zmenami hlások (pri *ó* a nosovkách), ďalej sú to prehlásky istých samohlások v určitých pozíciách, stvrdnutie niektorých spoluhlások, zmena *ŕ* na *ž, š* a pod. Uvedené zmeny spôsobili aj nové vzťahy medzi hláskami, čo sa nemohlo neprejaviť na ich zmenenej spájateľnosti. Tento fakt sa odrazil aj v pravopise, ktorý rešpektuje novší stav v poľskom hláskosloví, a to značne dôsledne (pozri napr. písanie *i — y* v slovách cudzieho pôvodu a pod.); tým sa grafický obraz mnohých dnešných poľských slov značne vzdialil od ich skorších podôb, ktoré sa často presnejšie zachovali v slovenčine ako v poľštine. Dobre to ilustrujú aj také jednotlivosti, ako napr. *deszcz,* ba aj *deszczu...* (popri *dżdżu*): *dážď, dažďa;*

dech, genitív *tchu : dych, dychu; źdźbło : steblo* a pod., nehovoriac už o písaní prípony *-ski* a *-stwo* (ods. 6).

Aj v slovenskom hláskosloví nastali síce isté zmeny, ale väčšinou takého rázu, že podstatnejšie neskomplikovali jej starší hláskoslovný systém, skôr ho zjednodušili. Máme na mysli napr. denazalizáciu pôvodných nosoviek, zredukovanie pôvodného počtu mäkkých spoluhlások, odstránenie výslovnostného rozdielu medzi *i* — *y* a pod. Takéto zmeny si však nevyžadovali podstatnejší zásah do pôvodného pravopisného systému. (Musíme tu však pripomenúť snahu odstrániť grafému *y* z domácich slov, o čom sa už veľakrát vážne diskutovalo, doteraz však bez väčšieho efektu, ak, pravda, odhliadneme od odstránenia *y* v niekoľkých slovách, kde sa *y* používalo etymologicky neodôvodnene. Treba totiž objektívne priznať, že osvojenie si písania *y* v domácich slovách si v slovenčine vyžaduje veľa času a námahy.) Z tohto hľadiska je teda slovenský pravopis relatívne komplikovanejší než poľský, lebo neodráža dnešnú výslovnosť slov až v takom stupni ako poľský pravopis.

Na druhej strane sa však žiada pripomenúť, že osvojenie si poľského pravopisu značne komplikuje fakt, že pre niektoré (pomerne frekventované) hlásky je viac grafém (*u* ako *u* aj *ó, ž, š* ako *ż, sz* aj *rz* ako daň etymologickému pravopisnému princípu) alebo viac spôsobov písania niektorých hlások (porov. napr. trojaký spôsob písania mäkkých spoluhlások) a pod. Podobná situácia, i keď azda v menšom rozsahu, je aj v slovenčine, porov. napr. dve grafémy pre hlásku *i : i* a *y*, resp. pre *e* je *e* aj *ä*, ako aj dvojaký spôsob zapisovania mäkkých spoluhlások (ktoré sa v zásade označujú pomocou mäkčeňa, ale pred *i* a *e* sa neoznačujú). Za všetkým tým, najmä za zhodami medzi poľštinou a slovenčinou vidíme na jednej strane genetickú i zemepisnú blízkosť týchto dvoch jazykov, na druhej strane sa v tom, najmä v rozdieloch medzi nimi, odráža ich samostatný, navzájom neovplyvňovaný vývin.

Jozef Krško

POLYONYMIA CHOTÁRNYCH NÁZVOV MURÁNSKEJ DOLINY

Pri terénnom výskume chotárnych názvov troch obcí Muránskej doliny — *Muránska Huta* (MH), *Revúca* (RV), *Revúčka* (RVČ), sme sa stretli s informáciami respondentov, že niektoré objekty v daných chotároch majú niekoľko názvov.

V slovenskej onomastike sa polyonymia spomínala niekoľkokrát (Blanár, 1969; Majtán, 1974, 1976). Polyonymia je jav patriaci do mimojazykovej stránky toponyma, ktorú tvorí: 1. vzťah pomenúvateľa k nazývanému objektu pri vzniku

mena a 2. onymická platnosť toponyma pri spoločensky podmienenej identifikácii objektov a javov skutočnosti (Majtán, 1974, s. 32). Rozdiel medzi polyonymiou a variantnosťou názvu vidí M. Majtán takto: „Termínmi viacnázvovosť, tautonymia možno označovať lexikálne, slovotvorne, paradigmaticky a gramatickým číslom odlíšené názvy toho istého objektu a termínom variantnosť hláskovo a graficky odlíšené názvy (varianty názvov)" (Majtán, 1976, s. 45). Príčin vzniku tohto javu, že jednému denotátu v istej onymickej situácii a v istom čase zodpovedajú minimálne dva designáty, je niekoľko.

Primárnou príčinou vzniku polyonymie chotárnych názvov je ich najslabšia štandardizovanosť spomedzi všetkých druhov toponým.[1] Štandardizovanosť (ustálenosť) názvu nesúvisí s vekom, ale s dôležitosťou toponyma (napr. pri orientácii, vymedzení určitého územia a pod.). Chotárne objekty majú špecifický charakter v tom, že reprezentujú hospodárske objekty, ktoré človek stále pretvára, využíva, mení ich tvar, charakter. Činnosť človeka sa môže odraziť pri vzniku nového pomenovania (napr. ak zúrodní ladom ležiacu pôdu, potom sa v názvoch môže vyskytnúť pôvodný stav pôdy a v novom pomenovaní druh plodiny, ktorá sa tam pestuje).

Chotárne objekty sú predmetom rôznych transakcií (kúpy, dedičstva). V takom prípade prvotný názov môže byť apelatívneho pôvodu a druhotný vzniká podľa osobného mena majiteľa: *Mokra poľaň — Bombová* (MH), *Do vrchu — Miškova polianka* (MH), *Baňiská — Šajtarka* (MH), *Brezini — Tarčova* (MH).

Ďalšou príčinou vzniku polyonymie môže byť uprednostnenie určitého motivačného faktora. Jednej lokalite revúckeho chotára zodpovedajú tri názvy: *Kâre — Krížnia cesťi — Rúdňia cesťi*. Prvé pomenovanie bolo motivované charakterom cesty (prudké zákruty), v druhom poloha objektu (cesta križuje dva chotáre)

[1] Najustálenejšie sú názvy dôležitých riek (Váh, Hron, Dunaj atď.), naopak, menej dôležité (z hľadiska sféry používania názvu), malé vodné toky sa vyznačujú vysokým stupňom polyonymie. Vysoký stupeň ustálenosti majú aj názvy osád (nikdy sa však nepoužívajú súčasne, napr. *Baťovany — Partizánske, Telgárt — Švermovo, Svätý Kríž nad Hronom — Žiar nad Hronom, Turčiansky sv. Martin — Martin...*) a oronymá (výnimkou je možno len najvyšší slovenský štít — Gerlachovský štít, ktorého názvy sa menili podľa politickej a spoločenskej situácie. Pôvodný názov *Kessel* sa zmenil na *Štít Františka Jozefa*, neskôr na *Štít legionárov*, potom na *Gerlachovský štít*, r. 1946 na *Stalinov štít* a po odhalení stalinského kultu osobnosti opäť na *Gerlachovský štít*).

Pri toponymách (vo všeobecnosti) a niektorých ojkonymách (typu *Turčiansky sv. Martin, Svätý Kríž nad Hronom*) môžeme hovoriť aj o „ideologickej" príčine vzniku polyonymie. Vznikajú názvy podľa mien ideológov, politikov, štátnikov, príp. sa odstraňujú nežiaduce časti názvu (*svätý, kríž...*). Názvy ojkoným však môžu podliehať zmenám nielen z ideologických príčin. Príčinou zmeny (a teda vzniku polyonymie) môže byť negatívna asociácia zo samotného názvu obce (porov. Majtán, 1976, s. 47).

Pod vplyvom ideologických tlakov sa najčastejšie menia urbanonymá. Spomedzi toponým sú názvy ulíc a námestí najmenej ustálené (pozri Urbanonymia — zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára alebo príspevky P. Odaloša v Slovenskej reči).

a v treťom charakter cesty (cesta slúžila na dovoz železnej rudy zo Železníka do Revúcej).

Nezanedbateľnou príčinou vzniku polyonymie chotárnych názvov je aj jazyková úspornosť — vznikajú tak eliptické alebo univerbizované formy pomenovaní (Krško, 1994, s. 20).

O polyonymii názvu môžeme hovoriť z hľadiska niekoľkých rovín: starší — novší, všeobecne — individuálne používaný, nárečový — spisovný, neštandardizovaný — štandardizovaný (úradný), neutrálny — expresívny, pôvodný — substituovaný do iného jazyka (Karaś, 1968, s. 69 a n.; Majtán, 1974, s. 35 a 1976, s. 45).

V chronologickej rovine (*starší — novší názov*) môžeme hovoriť o takmer absolútnej polyonymii chotárnych názvov, pretože väčšina pomenovaní chotárnych objektov podliehala niekoľkonásobným zmenám (apelatívny pôvod sa zmenil po nadobudnutí objektu do vlastníctva, zmenil sa porast, tvar, spôsob obhospodarovania, zmenilo sa využitie objektu atď.). Polyonymia v tejto rovine by sa dala zistiť z historických katastrálnych máp. V Uhorsku sa však začali robiť až na začiatku šesťdesiatych rokov minulého storočia (Jaňšák, 1962, s. 179). Zmeny pomenovaní spred tohto obdobia teda nezachytávajú. Staršie názvy chotárnych objektov sú zapísané v mestských knihách a súdnych spisoch. Ich presná lokalizácia a identifikácia s daným objektom však často zostáva v rovine teoretických úvah. Druhým východiskom na zachytenie starších názvov sú upozornenia informátorov, ktorí často uvedú aj predchádzajúci názov s doplnením „naši starí otcovia to ale volali takto".

Z toho vyplýva, že základným zdrojom zachytenia polyonymie je informácia tam narodených a žijúcich obyvateľov, ktorí pracujú ako súkromní roľníci, lesní robotníci atď. Sú to ľudia, ktorí používajú názvy chotárnych objektov ako základné orientačné body pri svojej práci. Formulácia ich odpovedí poukáže na jednotlivé polyonymické roviny.

Na rovinu *všeobecne používaný názov* (najčastejšie ide o pomenovanie známe všetkým členom obce) — *individuálne používaný názov*[2] nás informátor upozorní formuláciou: „V dedine to volajú takto, ale my to voláme takto." Táto rovina polyonymie je výrazná vo veľmi členitom chotári (v našej oblasti napr. Muránska Zdychava), pretože sa tam nachádza mnoho geomorfologických objektov, ktoré bolo treba pomenovať a vzájomne odlíšiť.

[2] Ak hovoríme o individuálnej forme toponyma, z komunikačného hľadiska nemôžeme myslieť formu, ktorú ovláda len jeden človek (vysielateľ). Individuálna forma názvu sa najčastejšie vzťahuje na členov rodiny, ktorí žijú v spoločnej domácnosti. Niekedy sa hovorí aj o tzv. rodinnej forme toponyma (porov. Majtán, 1976, s. 44). Túto mikrosociétu však nemusia tvoriť len členovia rodiny. Preto by bolo vhodnejšie hovoriť o mikrosociálnom tvare názvu alebo o mikrosociálnych toponymách. Základnou charakteristikou mikrosociálneho toponyma by mala byť malá dôležitosť pomenovaného objektu pre väčší kolektív a nízka komunikačná potencia.

Roviny *nárečový — spisovný tvar* a *neštandardizovaný — štandardizovaný (úradný) názov* sa prekrývajú, pretože do pozemkovoknižných máp sa (zväčša) zapisujú (štandardizujú) spisovné tvary. Polyonymických objektov z hľadiska týchto rovín je málo. Z pozemnoknižných máp môžeme zistiť len varianty názvov, ktoré sa upravili tak, aby vyhovovali spisovnej norme (napr. *Kăre* > *Kiare, Kobelárka* > *Kobeliarka, Hajnáška* > *Hajnáčka*). Na iné názvy onymického objektu, ktorý je zapísaný v mape, nás môže upozorniť informátor (napr. pri konfrontácii s mapou).

V súbore všetkých troch spomínaných obcí sa vyskytlo 37 polyonymických objektov, z ktorých 28 malo po 2 názvy, 7 objektov malo po 3 a 2 objekty mali po 4 názvy. Na základe tejto vzorky sme zistili, že nové pomenovania pre istý onymický objekt môžu vznikať 5 spôsobmi:

1. Pri vzniku nového pomenovania sa mení onymizované apelatívum. Takto vznikli názvy v Revúcej: *Prialoh* (z apelatíva *prialoh* — zúhorená, neobrobená zem — Orlovský, 1982, s. 267; objekt sa nachádzal za mestom), *Jermošisko* (z apelatíva *jermok* — jarmok, konali sa tu trhy s hospodárskymi zvieratami), *Rajčula* (z apelatíva *rajčula* — na jarmočnisku vyhradené miesto pre kone, porov. Orlovský, 1982, s. 277). Zmena onymizovaného apelatíva často súvisí s úpravou a využitím objektu. Takéto prípady sme zaznamenali v Muránskej Hute v pomenovaniach *Čerchla — Košariska*. Názov *Čerchla* pochádza zo slovesa *črchliť* — olúpať kôru stromu, ktorý potom vyschne (HSSJ I, s. 224) — išlo o prvotné získanie pôdy. Názov *Košariska* pochádza z apelatíva *košar* — ohrada pre ovce (Orlovský, 1982, s. 144) — na pôvodne zalesnenej pôde postavili košiar pre ovce. Postupná úprava a využitie objektu sa premietlo aj do názvov *Urbarski les — Pustki — Kopaň* (MH). Pôvodný les, ktorý patril do urbára obce, bol vyrúbaný, potom pôda nebola obrábaná (pustla) a neskôr sa začala obrábať kopaním. Týmto spôsobom vznikajú aj nové názvy, v ktorých je obsiahnuté meno majiteľa tohto objektu: *Do vrchu — Miškova polianka* (MH).

2. Zmenou lexémy niektorého člena pri viacčlennom názve, pričom nový názov má zachovaný počet členov. Takto vznikli pomenovania v revúckom chotári *Druhí hon — Postrední hon — Druhia polo a Druhá ulica — Druhí ret.*

3. Univerbizáciou pomenovania (porovnaj Horecký — Buzássyová — Bosák, 1989; Odaloš, 1994):

a) chotárne názvy, ktoré vznikli univerbizáciou — deriváciou, sa spomedzi spomínaných obcí vyskytujú najmä v Revúcej a Revúčke. Zo súboru polyonymických názvov je však len sedem univerbizovaných. Keďže ide o pomenovania podľa pôvodného majiteľa, z diela Bálinta Ilu (Gömör megye) môžeme zistiť výskyt osobných mien, podľa ktorých vznikli takéto chotárne názvy. Zistili sme, že univerbizované názvy bez svojho plného (predpokladaného) pendantu sú staršie ako polyonymické objekty: *Bodnárka* (RV) — podľa majiteľa Bodnára (meno

sa vyskytuje r. 1686), *Kušniariška* (RV) — meno *Kusnjer* sa vyskytlo r. 1636, *Profantka* (RV) — meno *Prophant* sa spomína r. 1603 — oproti pomenovaniam objektu *Árvaiho lúka — Árvaiška — Za Laca — Poza Laca* (RV), ktoré sú mladšie. Primárny názov (*Árvaiho lúka*) je podľa priezviska majiteľa. Meno *Árvai* spomína Ila až roku 1828 a jeden z informátorov uviedol, že majiteľ sa pôvodne volal Kukla a toto meno si zmenil na maďarské Árvai;

b) pri univerbizácii substantivizáciou je základom pomenovania hlavné prídavné meno, napr. *Hrbálóskia doľinki — Hrbálóskia* (RVČ), *Valentóskia doľinki — Valentóskia* (RVČ), príp. iný tvar, napr. *Šťengerauš doľina — Šťengerauš* (RV). Niekedy pri takomto druhu univerbizácie sa mení aj rod, napr. *Banskí vršok — Banská* (RV);

c) pri univerbizácii elipsou sa v základe pomenovania nachádza syntakticky nadradený člen viacslovného pomenovania — podstatné meno a komunikačne nadbytočné časti pomenovania sa elidujú, napr. *Velki gruň — Gruň* (MH), *Husá doľina — Doľina* (MH);

d) vyskytuje sa aj univerbizácia metonymiou, napr. *V doľiňe — Doľina* (RV), *Pri konkvikťe — Konkvikt* (RV), *Za mašó — Maša (RV).*

Domnievame sa, že univerbizované názvy sú sekundárne pomenovania, ktoré sa utvárajú z primárnych pomenovaní pomocou medzistupňa. Medzistupňom by mal byť názov, utvorený substantivizáciou, napr.: *Kurucová jema — Kurucová — Kurucka* (RVČ), *Šturmánová hvara — Šturmánová — Šturmánka* (RVČ). V našom prípade sa pri univerbizácii chotárnych názvov používajú sufixy *-ka* a nárečový variant *-iška.*

4. Polyonymia chotárnych názvov odvodených od osobného mena majiteľa môže vzniknúť tak, že v jednotlivých formách sa odráža individuálny vzťah k tejto osobe. Takýmto spôsobom vznikla polyonymia objektu *Za Valenta — Za Valentka — Za Valentika* (RV). V týchto názvoch je obsiahnutá základná podoba krstného mena *Valent* a hypokoristické podoby *Valentko, Valentik.*

5. Polyonymia vzniká kombináciou predchádzajúcich spôsobov. Nový názov chotárneho objektu pomenovaného pôvodne *Mokra poľaň* je *Bombová* (MH). Tento názov vznikol po tom, ako sa majiteľom Mokrej poľany stal Bomba. Forma názvu *Bombová* však vznikla nielen podľa majiteľa, ale aj substantivizáciou (poľaň, hora, úboč, lúka...). Pri vzniku pomenovania *Hajnáčka* (pôvodne *Javorina* — MH) sa použilo meno podľa majiteľa spolu s univerbizáciou.

Na záver sa vynára otázka, ako sa prejavuje polyonymia v spoločenskom fungovaní, v konkrétnej onymickej situácii. Nedá sa jednoznačne konštatovať, že polyonymia narúša komunikáciu (porov. Majtán, 1976, s. 45). Je prirodzené, že forma názvu musí byť zrozumiteľná pre komunikujúcich. Z hľadiska spôsobu tvorenia nových názvov sú komunikačne rovnocenné univerbizované názvy, a to v okruhu celej obce. Toponymá, v ktorých je vyjadrená hypokoristická podoba

krstného mena majiteľa, v porovnaní s predchádzajúcimi typmi narúšajú komunikáciu o niečo viac. Komunikáciu (vo sfére používania v rámci obce) narúšajú predovšetkým názvy vzniknuté zmenou lexémy v rámci viacčlenného pomenovania alebo názvy vzniknuté zmenou onymizovaného apelatíva. Pri týchto formách sa zužuje sféra používania až na úroveň mikrosociéty.

Literatúra

BLANÁR, V.: Lingvistický a onomastický status vlastného mena. In: VI. slovenská onomastická konferencia (Nitra 4.—6. apríla 1974). Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 23—29.

Historický slovník slovenského jazyka. Zv 1. (A—J). Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1991. 535 s.

HORECKÝ, J. — BUZÁSSYOVÁ, K. — BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989. 436 s.

ILA, B.: Gömör megye. Zv. 2. Budapest, Akadémiai kiadó 1944.

ILA, B.: Gömör megye. Zv. 3. Budapest, Akadémiai kiadó 1946.

JANŠÁK, Š.: Sto rokov katastrálneho mapovania na Slovensku. Vlastivedný časopis, *11*, 1962, s. 179—183.

KARAŚ, M.: Toponimija Wysp Elafickich na Adriatyku. 1. vyd. Wrocław — Warszawa — Kraków, Wydawnictvo Polskiej Akademii Nauk 1968.

KRŠKO, J.: Onymizácia apelatív v chotárnych názvoch obce Revúčka. In: Varia IV. Zborník materiálov zo 4. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesky, 30. 11.—2. 12. 1994). Zostavili M. Nábělková a P. Odaloš. Bratislava — Banská Bystrica, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV — Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1995. 121 s.

MAJTÁN, M.: Mimojazyková stránka toponyma. In: Zborník materiálov zo VI. slovenskej onomastickej konferencie (Nitra 4.—6. apríla 1974). Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 31—37.

MAJTÁN, M.: Spoločenské fungovanie toponyma. In: Zborník materiálov zo VII. slovenskej onomastickej konferencie (Zemplínska Šírava 20.—24. septembra 1976). Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 43—49.

ODALOŠ, P.: Nespisovné útvary v komunikácii basketbalového a penitenciárneho prostredia. Rukopis kandidátskej dizertačnej práce (1994. 208 s.).

ORLOVSKÝ, J.: Gemerský nárečový slovník. Martin, Osveta 1982. 423 s.

ORLOVSKÝ, J.: Chotárne názvy z Gemera. Obzor Gemera, *5*, 1974, č. 2, s. 70—71.

Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára. Modra-Piesky 8.—10. októbra 1986. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988. 184 s.

Ivan Rumánek

PRAVOPIS A PREPISOVANIE ÁZIJSKÝCH SLOV V SLOVENČINE (II)
(Poznámky k slovám zo staroindických jazykov sanskrt a páli)

Jazyková situácia v Indii nie je a ani nikdy nebola jednoduchá. Preto aj slová, ktoré sa k nám z týchto jazykov dostali, prichádzali v rozličnej forme: staroindickej, novoindickej aj poangličtenej. Najstaršími známymi indickými jazykmi sú sanskrt a páli.

Sanskrt (aj sanskrit) je klasický staroindický jazyk. Bol kodifikovaný v 4. stor. pr. n. l. ako neskoršia podoba védčiny, v ktorej boli napísané dávne védy. Po sanskrtsky boli napísané staroindické eposy a iná klasická literatúra, ako aj početné spisy mahájánového (severného) buddhizmu.

Páli je jazyk blízky sanskrtu, v ktorom sa zachoval jediný úplný kánon buddhistickej literatúry — Tipitakam južného théravádinského smeru buddhizmu.

Obidva tieto jazyky sú z tzv. indoárijskej skupiny indoeurópskeho pôvodu. Z iných indoárijských nárečí sa vyvinuli aj významné novoindické jazyky, ako hindčina či bengálčina. Juhoindická tamilčina s vyše dvetisícročnou slovesnou tradíciou je, naopak, predstaviteľkou neindoeurópskej drávidskej skupiny indických jazykov.

Čitateľa textov zaoberajúcich sa Indiou či buddhizmom iste neraz prekvapila rozkolísanosť v zápise indických slov. Popri názve *Buddha* môže nájsť aj *Buddhó* či *Buddhah*, popri *Ráma* aj *Rámah* či *Rám*, popri *Krišna* aj *Kršnah*, popri *véda*, *Rgvéda* aj tvary *véd*, *Rgvéd* či *Rigvéd*. Vyskytujú sa aj obmeny typu *nirvána*, *nirvánam*, *nibbánam*, *Dhammapada*, *Dhammapadam*, *kšétra*, *kšétram*. Príčinou týchto rozličných podôb je ich odlišný pôvod, ako aj postoj autora k ich gramatickej problematike. Tvary *Buddhah*, *Rámah*, *Kršnah*, *nirvánam*, *Dhammapadam*, *kšétram* sú sanskrtské podoby so zreteľne zachovanou pádovou príponou nominatívu (*-h* pre mužský rod, *-m* pre stredný rod). Tieto prípony zodpovedajú latinskej či gréckej mužskej koncovke *-s* (*novus/neos*) a strednej *-m/-n* (*novum/neon*). V pálijčine, ktorá predstavuje vývojovo mladšiu fázu, mužské zakončenie *-h* zaniklo a sanskrtské zakončenie *-ah* má pálijskú podobu *-ó*, preto máme tvar *Buddhó*. Neutrové *-am* sa však zachováva aj v páli: *nibbánam*, *Dhammapadam*. V ďalšom vývoji sa obidve koncovky skracovali až na novoindické polonemé *-a*: *Rám(a)*, *Krišna*, *véd(a)*, *Rigvéd(a)*, *nirván(a)*, *kšétr(a)*.

Podoby na *-a* sú najbežnejšie, a to nielen preto, že ide o novoindické tvary, s ktorými sa azda anglickí kolonizátori aj iní návštevníci Indie stretali najčastejšie, ale aj preto, že sanskrtský aj pálijský vokatív obidvoch rodov sa končí na *-a* (san-

skrtské *Buddhah* aj pálijské *Buddhó* majú vokatív *Buddha!*), ale predovšetkým to súvisí so systémom, akým sa v indických slovníkoch uvádzajú heslá.

Už od kodifikácie sanskrtu sa traduje, že slová v slovníkoch vystupujú nie v tvare nominatívu singuláru (či slovesá v neurčitku alebo 1. osobe singuláru), ale v kmeňovom tvare (slovesá aj v tvare koreňa). Staroindické slová si totiž zachovali dávnu indoeurópsku štruktúru koreň — téma — pádová prípona. Ukážeme ju na menách troch bohov, ktoré sa v sanskrtských slovníkoch uvádzajú v podobách *Šiva-*, *Višnu-*, *Brahman-*: v nominatíve majú tvar *Šivah*, *Višnuh*, *Brahmá* a napr. v akuzatíve *Šivam*, *Višnum*, *Brahmánam*. (Ak vám to prípomína latinské skloňovanie, nie je to náhoda, ale historická zákonitosť.) Tieto tvary sa skladajú z koreňa (*Šiv-*, *Višn-*, *Brahm-*), kmeňotvornej prípony čiže témy (*-a-*, *-u-*, *-á(n)-/-a(n)-*) a pádovej prípony (pri mužských *a*-kmeňoch a *u*-kmeňoch prípona *-h* v nominatíve, *-m* v akuzatíve; pri *an*-kmeňoch nulová prípona v nominatíve, sprevádzaná redukciou témy na *-á*, v akuzatíve prípona *-am* na predĺženú tému *-án-*). Ako vidieť, pre skloňovanie je smerodajná téma, pretože určuje, k akému skloňovaciemu typu dané slovo patrí; slovníkové heslo teda nepotrebuje plnú pádovú podobu: stačí, aby sa končilo témou a bol udaný rod, a používateľ už vie, ako sa dané slovo skloňuje. Anglickí indológovia a podľa ich vzoru neskôr aj iní pracovali práve s týmito neúplnými slovníkovými heslami, a tak sa do angličtiny dostali sanskrtské slová v kmeňovej podobe bez reálnej pádovej prípony. Angličtine bol tento postup vlastný aj pri slovách z iných flektívnych jazykov, ako bola gréčtina, latinčina či gélčina (írčina): bez pádovej prípony tu existujú *Aristotle* či *Ovid*, v podobe kmeňa napr. *Erin* či *Alban* (z gélskych *Éire*, gen. *Éireann* = Írsko, *Alba*, gen. *Alban* = Škótsko). V jazykoch bez skloňovania je tento postup najpraktickejší: slová sa prijmú v skrátenej podobe bez pádovej prípony a nemenia sa. Preto angličtine vyhovovali podoby *Shiva*, *Vishnu* či *Brahman* (alebo *Brahma*). V takýchto podobách prebrala slová aj nemčina, kde však používajú slová v patričnom gramatickom rode, napr. sanskrtské slová *védah*, *kšétram*, *nirvánam* ako *der Veda*, *das Kshetra*, *das Nirvana*. Pri preberaní do slovenčiny však pod vplyvom zdanlivého zakončenia na *-a* sa začali skloňovať všetky neosobné *a*-kmene podľa vzoru *žena*, hoci v sanskrte sú *a*-kmene všetky buď mužského, alebo stredného rodu: sanskrtské *a* je tu výsledkom vývoja z indoeurópskeho *o*, ide teda o indoeurópske *o*-kmene: v maskulíne typu gréckeho *anthrópos*, latinského *servus*, staroslovienskeho *chlapъ*, v neutre typu gréckeho *dóron*, latinského *exemplum*, staroslovienskeho *město*. Naopak, ženského rodu sú v sanskrte všetky *á*-kmene (*Gangá*, *Bhagavadgítá*), zodpovedajúce gréckemu *theá*, latinskému *fémina* a staroslovienskemu *žena*. V nominatíve majú tieto feminína nulovú pádovú príponu, podobne ako ich grécke, latinské či slovanské náprotivky, v akuzatíve priberajú na tému *-á-* príponu *-m*: *Gangám*, *Bhagavadgítám*, rovnako ako *theán*, *féminam*, *ženǫ* (staroslovienska nosovka *ǫ* vznikla z *ám*).

Na *-a* v nominatíve sa môžu končiť aj *an*-kmene, ako sme to ukázali na príklade slova *Brahmá*, *an*-kmeňové maskulína sa teda končia na dlhé *-á* (*Brahmá*, *átmá*), kým neutrá majú krátke *-a* (*karma*, *brahma*). V iných pádoch je však skloňovanie už pri obidvoch rodoch identické: lokál *Brahmani*, *átmani*, *karmani*, *brahmani*.

Pri dvojici slov *Brahmá* (maskulínum) a *brahma* (neutrum) vidíme, že gramatický rod má dôležité miesto aj pri slovotvorbe a mal by sa zachovávať aj v slovenčine: neutrum *brahma* znamená vesmírny duch, chápaný abstraktne, kým *Brahmá* je personifikovaná maskulinizovaná podoba tohto slova a znamená zosobnenie tohto vesmírneho ducha, najvyššieho boha. Od týchto slov je ďalej odvodené slovo *bráhmanah*, doslova „duchovný" čiže kňaz.

Pre skloňovanie sanskrtských slov by sme navrhovali postup, ktorý sa ojedinele v indologických prácach vyskytuje, a to spôsob založený na rovnakom princípe, podľa ktorého sa u nás skloňujú grécke a latinské slová.

Pre sanskrtské *a*-kmene a *á*-kmene, ktoré rodovo možno ilustrovať na adjektíve *púrnah/púrnam/púrná*, zodpovedajúce latinskému *plénus/plénum/pléna* či staroslovienskemu *pъlnъ/pъlno/pъlna* (= slovenské *plný/plné/plná*), je najvhodnejším spôsobom skloňovania zachovávať ich nominatívnu príponu v nominatíve (*ten Buddhah, to sútram, tá Bhagavadgítá*) a v ostatných pádoch nahrádzať zakončenia *-ah/-am/-á* slovenskými príponami podľa vzorov:

c h l a p (pri životných maskulínach na *-ah*/ pálijsky *-ó*: *ten Buddhah/Buddhó, od toho Buddha, tomu Buddhovi, vidím toho Buddha...*);

d u b / s t r o j (pri neživotných maskulínach na *-ah*/ pálijsky *-ó*: *ten jógah/jógó, od toho jóga, v tom jógu, tie jógy*;

m e s t o / s r d c e (pri neutrách na *-am*: *to nirvánam, od toho nirvána, to sútram, od toho sútra, tomu sútru, v tom sútre, tie sútra, od sútier, v sútrach...*);

ž e n a / u l i c a (*Bhagavadgítá, od Bhagavadgíty..., tá pradžňá, od tej pradžne, v tej pradžni...*).

Pri spoluhláskových kmeňoch navrhujeme opäť postup zhodný so skloňovaním spoluhláskových gréckych či latinských kmeňov (*Zeus, od Dia*; *Ciceró, od Ciceróna*), t. j. ponechať v nominatíve singuláru podobu, akú má slovo v nominatíve singuláru pôvodného jazyka, a v nepriamych pádoch napojiť slovenskú pádovú príponu na spoluhláskový kmeň, aký má slovo v nepriamych pádoch v pôvodnom jazyku.

A tak keď maskulínum *átmá* má genitív *átmanah*, v slovenčine sa skloňuje: *ten átmá, od átmanu* (podľa genitívnej dublety v genitíve *-a/-u*), *tomu átmanu*, vidím *ten átmá, o tom átmane, s átmanom*. Rovnakým spôsobom sa skloňuje pálijská podoba tohto slova — *attá*, gen. *attanó*: *ten attá, od attanu, v attane...*

Pri neutre *karma* (genitív *karmanah*): *to karma, od karmana* (na rozdiel od podoby maskulína *átmanu* v slovenskom genitíve stredného rodu nie je dubleta

-a/-u), *tomu karmanu*, vidím *to karma*, *o tom karmane*, *s karmanom*. Keďže *-a-* aj *-n-* sú súčasťou kmeňa, nie je správne anglické adjektívum *karmic*, pretože ochudobňuje slovo o jeho integrálnu kmeňovú príponu *-an-*. O tvorení prídavných mien budeme hovoriť ďalej.

Podobne aj pri iných kmeňoch: *s*-kmeňové neutrum *manah*, gen. *manasah*: *to manah*, *od manasa*, *tomu manasu*, vidím *to manah*, *o tom manase*, *s manasom*;

d-kmeňové feminínum *upanišat*, gen. *upanišadah*: *tá upanišat*, *od tej upanišady*, *v upanišade*...;

činiteľské *in*-kmene maskulín: *jógí*, gen. *jóginah*: *ten jógí*, *od toho jógina* (nie *jogína*), *jóginovi*...

Samohláskové *í*-kmene a *ú*-kmene (feminína), ako *Kálí*, gen. *Kálijáh*, a *bhúh*, gen. *bhuvah*, možno skloňovať na podobnom princípe ako spoluhláskové kmene (*tá Kálí*, *od tej Kálije*, *k tej Káliji*, *tá bhúh*, *od tej bhuvy*, *k tej bhuve*) alebo ich nechať nesklonné.

Pri samohláskových *i*-kmeňoch a *u*-kmeňoch (všetky tri rody) navrhujeme v nepriamych pádoch pripájať slovenské pádové prípony na kmeňové *-i/-u*, príp. nepridávať slovenskú príponu *-i/-u*, ktorá sa zhoduje s kmeňotvornou príponou. Vzorové slová:

životné maskulína *Višnuh*, gen. *Višnóh*
a *munih*, gen. *muném*,
neživotné maskulína *Méruh*, gen. *Mérón*
a *samádhih*, gen. *samádhém*,
neutrum *bódhi*, gen. *bódhinah*,
feminínum *buddhih*, gen. *buddhjáh*,
ten Višnuh, *od Višnua*, *Višnuovi*, vidím *Višnua*...
ten munih, *od muniho*, *munimu*, vidím *muniho*...
ten Méruh, *od Méru*, *k Méru*, vidím *Méruh*, *o tom Méru*, *za Méruom*,
ten samádhih, *od samádhi(a)*, *k samádhi(u)*, vidím *samádhih*, *o samádhi(u)*, *so samádhi(om)*,
to bódhi, *od bódhi(a)*, *k bódhi(u)*, *o bódhi(u)*, *s bódhi(om)*,
tá buddhih, *od tej buddhi(e)*, *k buddhi(i)*, *s buddhi(ou)*.

V prípade, že nemôžeme zistiť, akú skutočnú podobu má slovo v nominatíve singuláru a akého je rodu, dá sa použiť aj v neúplnom kmeňovom tvare, ale vhodné by bolo označiť jeho neukončenosť spojovníkom a neskloňovať ho: *jóga-*, *Méru-*.

Prídavné mená je najvhodnejšie tvoriť pripojením slovenských prípon (*-ový*, *-ský*) na kmeň (s automatickým vynechaním *-a-* pri *a*-kmeňoch): *mantram* — *mantrový*. Adjektíva od pomenovaní filozofických smerov (*jógah*, *théravádó*) sa zvyčajne tvoria nie priamo z týchto slov, ale z ich činiteľských odvodenín na *-í* (*jógí* = ten, kto sa zaoberá jógom, *théravádí* = príslušník théraváda) pripojením

prípony *-ský* na kmeň týchto slov: *jóginský*, *théravádinský*. Rovnako však môže byť aj *jógový*, *théravádový*.

Pri slove *karma* sme už upozornili na nevhodnosť adjektíva *karmic*, utvoreného v angličtine, pretože prípona *-ic* by mala nasledovať za úplným tvarom kmeňa *karman-*: *karmanic*. Oveľa vhodnejšia by bola podoba *karmanový*, utvorená pripojením domácej slovotvornej prípony na úplný sanskrtský kmeň. Podobne by príponu *-icky* mohla nahradiť prípona *-ový* v slove *tantrový*.

K pravopisu staroindických slov treba dodať a osobitne zdôrazniť, že v slovenčine sa slovo *buddhah* (a od neho odvodené slová) píše nesprávne s jedným *d*. V takej podobe *(Budhah)* však toto slovo znamená planétu Merkúr. Preto je potrebné, aby sa aj u nás, tak ako vo všetkých ostatných západných krajinách, začalo slovo *buddhizmus* písať s dvoma *d*. Zakladateľ buddhizmu totiž nebol prezývaný *planéta Merkúr*, ale *Prebudený — Buddhah*, čo je trpné príčastie od slovesa *budhjaté* (= budí sa), odvodené slovotvornou príponou *-tah*, rovnako ako v latinčine *sríp-tus*, v slovenčine *vza-tý*. Koreň *budh-* a prípona *-tah* splynuli do podoby *buddhah*. Je teda zrejmé, že písanie dvojitého *dd* má nielen významové, ale aj gramatické opodstatnenie.

Oficiálny prepis sanskrtu a páli používa niektoré písmená v inej zvukovej hodnote, ako má slovenčina, a preto pri umiestňovaní slov v slovenskom texte prepisujeme: *c* ako *č*, *ch* ako *čh*, *j* ako *dž*, *jh* ako *džh*, *n* s vlnovkou hore ako *ň*; retroflexné *t*, *th*, *d*, *dh*, *n* s bodkou dole sa obyčajne z technických dôvodov nedajú odlíšiť od sanskrtských a našich zubných *t*, *th*, *d*, *dh*, *n*.

Palatálne *s* so šikmou čiarkou hore, ako aj retroflexné *s* s bodkou dole možno prepisovať ako *š*.

Vodorovný dĺžeň nad samohláskami nahrádzame naším šikmým dĺžňom. Nad sanskrtské *ó* a *é* sa obyčajne dĺžeň nepíše, lebo tieto dve samohlásky existujú len v dlhej podobe (to značí, že v sanskrte neexistuje krátke *e* a krátke *o*). Pri presnejšom zápise však možno nad nimi dĺžeň písať. (Toto však neplatí pre páli, kde sa *é* a *ó* v polohe pred dvoma a viac spoluhláskami skracujú. Preto v páli nemožno automaticky každé *e* a *o* písať s dĺžňom.)

Zadopodnebné *n* s bodkou hore možno bez ujmy nahradiť bežným *n*, pretože sa vyskytuje len pred *k*, *g*, pred ktorými sa aj slovenské *n* automaticky vyslovuje zadopodnebne.

Nazalifikačná hláska, zaznačovaná ako *m* dole s bodkou, nie je plnohodnotná spoluhláska *m*, a preto ju v transkripcii treba ponechať len pred *p*, *b* a na konci slova, kým pred spoluhláskami *k*, *g*, *č*, *dž*, *t*, *d*, *j*, *r*, *l*, *h*, *š*, *s*, *v* by ju bolo vhodnejšie zapisovať ako *n* (napr. *ahinsá*).

S veľkým začiatočným písmenom navrhujeme písať slová, predstavujúce základné buddhistické hodnoty: *Buddhah* (ako historický zakladateľ buddhizmu, na rozdiel od početných mahájánových *buddhov*), *Dharmah* (Buddhov Zákon —

učenie) a *Sanghah* (doslova „zhromaždenie" — názov komunity mníchov). Podobne slová ako *Bódhi* (Prebudenie), ak sa týkajú názvu života historického Buddha, nie všeobecne.

Podoba slova *jógah* ako *joga*, skloňovaná podľa vzoru *žena*, je už natoľko zaužívaná, že poukazovať na jeho pôvodné znenie sa zdá násilné. Ak však slovo *joga* pomenúva obyčajne dosť skreslený a oklieštený pohľad na pôvodné indické učenie, pôvodná sanskrtská podoba *jógah* by sa mohla používať vo svojom pravom a pôvodnom význame (úsilie o spojenie svojho individuálneho *átmanu* s vesmírnym *brahmanom* prostredníctvom vypracovaného systému psychických a fyzických cvičení).

Na záver pripájame zoznam úplných sanskrtských či pálijských podôb najbežnejších indických slov. Keďže väčšina z nich je sanskrtská, nijako ich neoznačujeme, kým slová pálijské označujeme slovom *páli*.

abhidhammó m = (páli) théravádinská filozofia: *z abhidhamma*
ahinsá ž = neubližovanie: *od ahinsy, k ahinse*
Amitábhabuddhah m = buddhistické božstvo: *od Amitábhabuddha*
anátmá m = non-ego, nie ja: *od anátmanu, k anátmanu, v anátmane*
anattá m = (páli) non-ego, nie ja: *od anattanu, v anattane*
aniččatá ž = (páli) nestálosť: *od aniččaty*
anitjatá ž = nestálosť: *od anitjaty, k anitjate*
arahá m = (páli) vysoký mníšsky titul: *od arahanta, k arahantovi, tí arahanti, od arahantov*
Ašókah m = vlastné meno: *od Ašóka, Ašókovi*
attá m = (páli) vlastné ja: *od attanu, k attanu, v attane*
Avalókitéšvarah m = meno bódhisattva: *od Avalókitéšvara*
áranjakam s = lesné (literárny druh): *od áranjaka, k áranjaku, tie áranjaká, od tých áranjak*
árámah m = háj: *z áráma, tie árámy, z árámov*
ásanam s = sed, sedadlo: *od ásana, k ásanu, tie ásaná*
ášramah m = pustovňa: *z ášramu, ášramy, z ášramov*
átmá m = vlastné ja: *od átmanu, k átmanu, v átmane*
Bhagavadgítá ž = literárne dielo: *od Bhagavadgíty*
bhikkhu m = (páli) buddhistický mních: *od bhikkhua*
bódhi s = prebudenie: *od bódhi(a), k bódhi(u)*
bódhih m = „strom Prebudenia" — figovník posvätný (Ficus religiosa): *od bódhia, k bódhiu, pod bódhiom*. Pozri aj *pippalah*.
bódhisattó m = (páli) bytosť spejúca k bódhi: *od bódhisatta, k bódhisattovi*
bódhisattvah m = bytosť spejúca k bódhi: *od bódhisattva, k bódhisattvovi*
brahma s = vesmírny duch: *od brahmana, k brahmanu, v brahmane*

Brahmá m = „brahma" v personifikovanom maskulinizovanom tvare: *od Brahmana, k Brahmanovi, v Brahmanovi*

bráhmanah m = duchovný človek, kňaz: *od bráhmana, k bráhmanovi*

bráhmanam s = literárny žáner: *od bráhmana, k bráhmanu, tie bráhmaná, od tých bráhman*

Buddhah m = „Prebudený" (nesprávne „Osvietený") — prezývka zakladateľa buddhizmu: *od Buddha*

buddhah m = prebudený — bytosť, ktorá dosiahla rovnakú vývojovú úroveň ako Buddhah: *od buddha, tí buddhovia*

buddhih ž = myslenie, inteligencia: *od buddhi(e), k buddhi(i)*

čaitjah m = mohyla: *z čaitja, k čaitju, v čaitji, tie čaitje, z čaitjov*

čétijó m = (páli) mohyla: *z čétija, k čétiju, v čétiji, tie čétije, z čétijov*

dévah m = boh, kráľ: *od déva, k dévovi, tí dévi*

dévi ž = bohyňa, kráľovná: *od dévije, k déviji, tie dévije*, alebo nesklonné

dhammó m = (páli) podstata, zákon, Buddhovo učenie: *od dhamma, k dhammu, v dhamme, tie dhammy, od tých dhammov*

dharmah m = podstata, zákon, Buddhovo učenie, (v abhidhamme) jav, atóm živej bytosti: *od dharma, k dharmu, v dharme, tie dharmy, od tých dharmov*

dhjánam s = meditačný ponor: *od dhjána, k dhjánu, v dhjáne, tie dhjána, od tých dhján*

duhkham s = trápenie: *od duhkha, k duhkhu, v duhkhu*

dukkham s = (páli) trápenie: *od dukkha, k dukkhu, v dukkhu*

Džambudvípah m = odveký názov pre Indiu: *z Džambudvípa*

džátakam s = „zrodenie" (literárny žáner): *od džátaka, k džátaku, v džátaku, tie džátaká, od tých džátak, k džátakám*

džhánam s = (páli) meditačný ponor: *od džhána, k džhánu, v džháne, tie džhána, od tých džhán*

džňánam s = znalosť, poznanie: *od džňána, k džňánu, v džňáne*

Gajá ž = meno mesta: *od Gaje, ku Gaji, v Gaji*

garbhah m = maternica, lono: *z garbha, v garbhe*

Gautamah m = priezvisko zakladateľa buddhizmu: *od Gautama*

gítá ž = spev, náuka, (s veľkým písmenom) skratka od Bhagavadgítá: *od gíty, ku gíte*

Gótamó m = (páli) priezvisko zakladateľa buddhizmu: *od Gótama*

guruh m = veľavážený (úctivý titul pre učiteľa): *od gurua*

hathajógah m = druh jóga: *od hathajóga, k hathajógu, v hathajógu, s hathajógom*

hathajógí m = ten, kto sa zaoberá hathajógom: *od hathajógina*

Himálajah m = názov pohoria: *z Himálaja, k Himálaju, v Himálaji*

hínajánam s = „podradná cesta" (hanlivá prezývka južného buddhistického smeru théravádó): *od hínajána, k hínajánu, v hínajáne, s hínajánom*

Indrah m = meno boha: *od Indra, k Indrovi, vidím Indra*

Jadžurvédah m = názov jedného z védov: *od Jadžurvéda, k Jadžurvédu, v Jadžurvéde*

jógah m = „spojenie"(meditačné cvičenie): *od jóga, k jógu, v jógu, s jógom*

jógí m = ten, kto sa zaoberá jógom: *od jógina, k jóginovi*

kalpah m = vesmírne obdobie: *od kalpa, ku kalpu, v kalpe*

karma s = konanie, zákon činov a ich následkov: *od karmana, ku karmanu, v karmane*

karmanový = adjektívum od slova *karma*

karmajógah m = druh jóga: *od karmajóga, ku karmajógu*

Kapilavastu s = miestne meno: *z Kapilavastu, ku Kapilavastu, v Kapilavastu, za Kapilavastuom*

Kapilavatthu s = (pálijská podoba od Kapilavastu)

Kálidásah m = meno básnika: *od Kálidása, ku Kálidásovi*

krijájógah m = druh jóga: *od krijájóga, ku krijájógu*

Kršnah m = meno boha: *od Kršna, ku Kršnovi, vidím Kršna*

Kumáradžívah m = osobné meno: *od Kumáradžíva, Kumáradžívovi*

lingam s = falus: *od linga, k lingu, tie lingá*

Mahábháratam s = „Veľké Bháratovské" (literárne dielo): *od Mahábhárata, k Mahábháratu, v Mahábhárate*

mahájánam s = „veľká cesta" (severný buddhistický smer): *od mahájána, k mahájánu, v mahájáne, s mahájánom*

mahárádžah m = veľkráľ: *od mahárádža, k mahárádžovi*

Maitréjah m = meno bódhisattva: *od Maitréja, k Maitréjovi, vidím Maitréja*

Májá ž = meno Siddhárthovej matky: *od Máje, k Máji*

manah s = myšlienky, myseľ: *od manasa, k manasu, v manase*

mantram s = zaklínadlo, pieseň: *od mantra, k mantru, v mantre, tie mantrá, od tých mantier*

Méruh m = meno mýtického vrchu uprostred sveta: *od Méru, k Méru, vidím Méruh, o Méru, za Méruom*

Mettéjó m = pálijská podoba mena *Maitréjah*: *od Mettéja*

munih m = askéta, pustovník: *od muniho, k munimu, s munim*

náma s = meno: *od námana, k námanu, v námane, tie námaná, od tých náman*

námarúpam s = „meno-a-tvar", konkrétna živá bytosť: *od námarúpa, k námarúpu, v námarúpe*

nibbánam s = (pálijská podoba slova *nirvánam*) „vyvanutie"(konečný cieľ buddhizmu): *od nibbána, k nibbánu, v nibbáne, s nibbánom*

nirvánam s = „vyvanutie"(konečný cieľ buddhizmu): *od nirvána, k nirvánu, v nirváne, s nirvánom*

pabbaddžá ž = (páli) „odídenie" (vstup do buddhistického kláštora): *od pabbaddže, k pabbaddži, v pabbaddži*

panditah m = mudrc: *od pandita, vidím pandita, panditi*

paňňá ž = (páli) múdrosť: *od paňne, k paňni, s paňňou*

parivrádžjá ž = „odídenie"(vstup do buddhistického kláštora): *od parivrádžje, k parivrádžji, v parivrádžji*

Pátná ž = meno mesta: *z Pátny, k Pátne, v Pátne*

pippalah m = figovník posvätný (Ficus religiosa): *od pippala, k pippalu, pod pippalom*. Pozri aj *bódhih*.

pradžňá ž = múdrosť: *od pradžne, k pradžni, s pradžňou*

púdžá ž = sviatok v deň splnu: *od púdže, k púdži, v púdži, tie púdže, od tých púdž*

puránam s = literárny žáner: *od purána, k puránu, v puráne, tie purána, od tých purán*

purušah m = človek, duša: *od puruša, k purušu, v puruši, tie puruše, od tých purušov*

rádžá m = kráľ: *od rádžana, k rádžanovi, s rádžanom*

Rádžagrham s = meno mesta: *z Rádžagrha, k Rádžagrhu, v Rádžagrhu*

rádžajógah m = druh jóga: *od rádžajóga, k rádžajógu, v rádžajógu, s rádžajógom*

Rámah m = osobné meno: *od Ráma, vidím Ráma*

Rámájanam s = „Rámovské" (literárne dielo): *od Rámájana, k Rámájanu, v Rámájane, s Rámájanom*

Rgvédah (výslovnosť trojslabičná: *r-gvé-dah*) m = meno jedného z védov: *od Rgvéda, k Rgvédu, v Rgvéde, s Rgvédom*

rših (výslovnosť dvojslabičná: *r-ših*) m = žrec: *od ršiho, k ršimu, s ršim*

rtvik (výslovnosť dvojslabičná: *r-tvik*) m = obetný kňaz, obetník: *od rtvidža, rtvidžovi, rtvidži, od rtvidžov*

rúpam s = tvar, hmotné telo, socha: *od rúpa, k rúpu, v rúpe, s rúpom, tie rúpa, od tých rúp*

saddhá ž = (páli) dôvera (v Buddhovo učenie): *zo saddhy*

samádhi m = (páli) pozri *samádhih*

samádhih m = sústredenosť: *od samádhi(a), k samádhi(u), v samádhi(u), so samádhi(om)*

sámanéró m = (páli) buddhistický novic: *od sámanéra, sámanérovi, tí sámanéri*

samhitá ž = zbierka: *od samhity, k samhite, v samhite*

Sanghah m = „Zhromaždenie" (názov spoločenstva buddhistických mníchov): *od Sangha, k Sanghu, v Sanghu, so Sanghom*

sanghárámah m = buddhistický kláštor: *zo sanghárámu, k sanghárámu, v sanghárame, sanghárámy, od sanghárámov*

Sanghó m = (pálijská podoba slova *Sanghah*): *od Sangha*

sankháró m = (páli) zložka osobnosti vytvárajúca povahu človeka. Obyčajne v pluráli (*sankhárá*): *sankháry, od sankhárov, k sankhárom*

sansárah m = kolobeh znovuzrodení: *od sansára, k sansáru, v sansáre, so sansárom*

sansáró m = (pálijská podoba slova *sansárah*): *od sansára*
sanskrtam s = sanskrtský jazyk, v hindskej podobe *sanskrit*
satjam s = pravda: *od satja, k satju, v satji* (vzor *srdce)*
Siddhárthah m = osobné meno zakladateľa buddhizmu: *od Siddhártha*
Siddhatthó m = pálijská podoba mena *Siddhárthah*: *od Siddhattha*
sílam s = (páli) mravnosť: *od síla, k sílu, v síle*
Sindhuh m = rieka Indus: *od Sindhu, k Sindhu, pri Sindhu, za Sindhuom*
Sítá ž = osobné meno: *od Síty, k Síte*
smrtih ž = spomienka (literárny žáner): *od smrtie, k smrtii, v smrtii, tie smrtie, od tých smrtií*
sómah m = opojná šťava: *od sóma, k sómu, v sóme, so sómom*
stúpah m = mohyla (kamenná pagoda s relikviou): *od stúpa, k stúpu, v stúpe, stúpy, od stúpov*
suttam s = (pálijská podoba od *sútram*): *od sutta, k suttu, tie suttá, od tých sutt*
Suddhódanó m = (páli) meno Siddhatthovho otca: *od Suddhódana*
sútram s = niť, spis, literárny žáner: *od sútra, k sútru, v sútre, tie sútra, od tých sútier*
svámí m = pán: *od svámina, sváminovi, tí svámini, od sváminov*
Šákjamunih m = „mudrc z (rodu) Šákjovcov", prezývka zakladateľa buddhizmu: *od Šákjamuniho*
šástram s = pojednanie: *od šástra, k šástru, v šástre, tie šástra, od tých šástier, v šástrach*
šikharah m = veža: *od šikhara, tie šikhary, od tých šikharov*
šílam s = mravnosť: *od šíla, k šílu, v šíle*
Šivah m = meno boha: *od Šiva, k Šivovi*
šraddhá ž = dôvera (v Buddhovo učenie): *od šraddhy, k šraddhe, v šraddhe*
šrámanérah m = buddhistický novic (páli: *sámanéró*): *od šrámanéra, šrámanérovi, tí šrámanéri*
Šuddhódanah m = meno Siddhárthovho otca (páli: *Suddhódanó*): *od Šuddhódana*
tanhá ž = (páli) smäd: *od tanhy, k tanhe, v tanhe*
tantram s = dielo, kapitola: *od tantra, tie tantrá, od tých tantier, v tantrách*
théravádí m = (páli) príslušník théraváda: *od théravádina, tí théravádini, od théravádinov*
théravádó m = (páli) buddhistický smer: *od théraváda, k théravádu, v théraváde, s théravádom*
théró m = (páli) starší mních: *od théra, tí théri, od thérov*
Tipitakam s = (páli) „Trojkôš" (kánon buddhistických spisov): *od Tipitaka, k Tipitaku, v Tipitaku, s Tipitakom*
Tripitakam s = (sanskrtská verzia slova *Tipitakam*)
tršná ž = smäd: *od tršny, k tršne, v tršne*

upanišat ž = literárny druh: *od upanišady, k upanišade, tie upanišady, z tých upanišad*

upósatthó m = (páli) deň pred niektorou zo štyroch fáz Mesiaca: *od upósattha, v upósatthu, tie upósatthy, od upósatthov*

vadžrah m = niečo veľmi tvrdé, diamant, blesk: *z vadžra, k vadžru, vo vadžre, tie vadžry, od vadžrov*

Vaišákhapúdžá ž = hlavný buddhistický sviatok v deň májového splnu: *z Vaišákhapúdže, k Vaišákhapúdži*

vassá m pl = (páli) dažde, obdobie dažďov (plurál od *vassó* = dážď). Najlepšie v opisných podobách: *obdobie dažďov vassá, vassové obdobie,* prípadne *počas vassov*

védah m = vedomosť (literárny druh): *od véda, k védu, vo véde, s védom, tie védy, od tých védov*

védántah m = filozofický smer: *z védánta, k védántu, vo védánte*

Vésákhapúdžá ž = (pálijská podoba od *Vaišákhapúdžá*)

vihárah m = príbytok (buddhistický kláštor): *z vihára, k viháru, vo vihára, tie vihára, od vihárov*

vinajó m = (páli) disciplína: *z vinaja, k vinaju, vo vinaji*

Višnuh m = meno boha: *od Višnua, k Višnuovi, s Višnuom*

Ingrid Hrubaničová

INTERVIEW S CHOMSKÝM

V preklade J. Habdáka sa k čitateľovi dostáva výber niekoľkých kapitol knihy Noama Ch o m s k é h o *Language and Responsibility* (Jazyk a zodpovednosť. Edícia Filozofia do vrecka. Zv. 19. Bratislava, Archa 1995. 104 s.), ktorá vznikla na základe interview francúzskej lingvistky M. Ronatovej s N. Chomským (text vyšiel prvýkrát vo francúzštine r. 1977), pričom slovenský preklad zachováva tento pôvodný dialogický charakter.

Ako vyplýva z úvodnej edičnej poznámky J. Kelemena, výber kapitol ovplyvňoval zámer predstaviť Chomského ako jedného z medzinárodne najvplyvnejších intelektuálov druhej polovice 20. storočia, to znamená ukázať nielen jeho lingvistickú, ale aj filozofickú a spoločenskú dimenziu. Tomu zodpovedá rozdelenie knihy na dve časti: *Lingvistika a politika* a *Generatívna gramatika*. V troch kapitolách prvej časti (*Lingvistika a spoločenské vedy, Filozofia jazyka, Empirizmus a racionalizmus*) Chomsky odpovedá na otázky M. Ronatovej, týkajúce sa vzťahu

lingvistiky a psychológie, Chomského kritiky behaviorizmu, problematiky vzťahu generatívnej gramatiky a jazykovej kompetencie. Objaví sa tu jeho známy striktný až odmietavý postoj k sociolingvistike a sociológii ako oblastiam „bez explanačných princípov", oblastiam, v ktorých sa pri nastolení množstva zaujímavých a dôležitých problémov „urobilo veľmi málo teoretickej práce", pričom Chomsky konštatuje, že tento jeho názor nie je kritikou, ale vymedzením, ktoré sa mu momentálne javí správne.

Ďalší okruh otázok či tém navrhnutých na rozhovor sa dotýka miesta N. Chomského vo filozofii jazyka, jeho vymedzenia hraníc toho, čo je poznateľné myslením, vrodených i získaných spôsobov či postupov na zvládnutie jazyka, otázky ľudského správania. Pri poslednom spomenutom sa Chomsky prejavuje ako skeptik, konštatuje, že vedecká metóda pri štúdiu ľudského správania nedosiahla za posledných dvetisíc rokov nijaký pokrok: „...položiť otázku príčinnosti správania je dosť jednoduché, ale nedosiahol sa takmer nijaký teoretický pokrok pri jej zodpovedaní... Tento trvalý neúspech treba azda vysvetliť tak, že skutočná teória správania je mimo našich kognitívnych schopností. Nemôžeme teda dosiahnuť nijaký pokrok. To je, ako keby sme sa pokúsili naučiť opicu oceniť Bacha. Strata času..." (s. 36).

Medzi filozofov, ktorí ho najviac ovplyvnili, Chomsky radí Piercea, Kanta, Russela, Goodmana, W. V. Quina, Austina, Gricea, no spomína aj ďalších autorov a práce najmä z oblasti teórie významu, ktoré považuje za veľmi podnetné. Z kapitoly *Filozofia jazyka* môže byť pre čitateľa zaujímavá pasáž, v ktorej Chomsky rozpráva o svojom rozhovore v holandskej televízii s Michelom Foucaultom (filozof a psychológ, predstaviteľ francúzskej intelektuálnej avantgardy 70. rokov) o vzájomnej výmene názorov na otázku ľudskej povahy a politické otázky. Prvú časť publikácie uzatvára kapitola o Chomského kritike empirizmu a funkcionalizmu.

Druhá časť knihy, venovaná generatívnej gramatike, je rozumne (vzhľadom na nezasväteného čitateľa) uvedená stručnou charakteristikou tejto lingvistickej oblasti. M. Ronatová v nej oboznamuje čitateľa s históriou generatívnej gramatiky, rozdelenou na tri etapy: prvú etapu (začiatok 50. — polovica 60. rokov) charakterizuje pokus formulovať lingvistiku ako vedu, ktorej referenčným modelom sa zdala fyzika; v druhej etape (1965—1970) stála v centre záujmu generatívnej gramatiky sémantika a odpovede na otázky, či gramatika musí opisovať významy slov a viet, a ak áno, akým spôsobom, a tretie obdobie po r. 1970, keď sa výskum začal orientovať na problémy univerzálnej gramatiky. Zdôrazňuje sa tu podstatná odlišnosť Chomského prístupu od štrukturalizmu. Gramatika jazyka sa chápe ako model, ktorý okrem prepisovacích pravidiel základnej zložky musí obsahovať aj iné úrovne, predovšetkým morfofonologickú a transformačnú. V tejto časti hovorí Chomsky o svojich profesionálnych začiatkoch, o vzťahu k štrukturalizmu, o vzťahu matematiky a lingvistiky, definuje základný pojem svojej teórie — pojem transformácie.

Pre čitateľa je táto druhá časť knihy náročnejšia na vnímanie i pochopenie, čo však neubližuje pôvodnému zámeru vydavateľa, ktorý sme spomenuli na začiatku tejto informácie.

Okrem bohatých informácií z oblasti modernej lingvistiky čitateľ má možnosť sledovať budovanie kvalitného interviewu vzhľadom na dobrú pripravenosť a znalosť samej lingvistickej problematiky i oblastí Chomského spoločenských aktivít zo strany M. Ronatovej.

Hladké čítanie občas naruší chýbajúci dĺžeň, vypadnutá hláska v slove či čiarka na nesprávnom mieste, ale vzhľadom na vlastné skúsenosti s úskaliami pri prenášaní korektorských zásahov pri súčasnom počítačovom spracovaní tlače je táto poznámka iba upozornením pre ďalšie pripravované tituly vydavateľstva.

František Kočiš

OTÁZKA PRÍDAVNÉHO MENA K SUBSTANTÍVU *BILINGVIZMUS*

V spisovnej slovenčine, tak ako aj v iných známych európskych jazykoch sa najmä v oblasti teoretickej jazykovedy používajú termíny, utvorené od latinského slova *lingua*. Podľa Latinsko-slovenského a Slovensko-latinského slovníka J. Špaňára — J. Hrabovského (1987) má slovo *lingua* štyri významy: 1. *anat.* jazyk; 2. jazyk, reč; 3. slovo, hlas; 4. zemská úžina, výbežok. Z týchto významov sa v jazykovede využívajú prvé dva: jazyk v anatomickom zmysle čiže ako pohybujúci sa sval v ústnej dutine a jazyk ako reč čiže dorozumievací útvar, ako systém vyjadrovacích prostriedkov a pod. (vo všeobecnej jazykovede má jazyk v tomto zmysle viac definícií).

Slovo *lingua v* prvom (anatomickom) význame slúži ako slovotvorný základ niekoľkých termínov, ktoré sa využívajú najmä vo fonetike, pravda, v slovenčine s adaptovanou podobou slovotvorného základu *lingv-*: *lingválny* (artikulovaný jazykom; domáce ekvivalenty sa uvádzajú v podobe *jazyčný* alebo *jazykový*), *lingvála* (jazyčná, jazyková spoluhláska), *lingvogram, lingvografia*; výklad uvedených termínov nájdeme aj v Slovníku slovenského jazyka II (1960, s. 48), v Slovníku cudzích slov M. Ivanovej-Šalingovej — Z. Maníkovej (1979, s. 524), resp. v Encyklopédii jazykovedy (1993).

Slovo *lingua v* druhom význame je súčasťou názvu známeho umelého jazyka *interlingua* (alebo aj *interlingva* — porov. časopis Pyramída, *5*, 1975, č. 49, s. 1551) a takisto v podobe *lingvo-* so spájacou morfémou *-o-* je súčasťou zložených termínov *lingvopsychológia, lingvopsychológ, lingvopsychologický* (porov. Slovník cudzích slov M. Ivanovej-Šalingovej — Z. Maníkovej, 1979, s. 524). Zaznamenali sme aj termín *lingvodidaktika v* článku E. Gašinca (1994).

V doteraz uvedených výrazoch (okrem výrazu *interlingva*) sa na základ *lingv-* bezprostredne viazala samohláska a ako charakteristická samohláska prípon *-ála, -álny* (*lingvála, lingválny*) alebo samohláska *o* ako spájacia morféma (*lingvogram, lingvografia, lingvopsychológia, lingvodidaktika*). Z hľadiska týchto derivátov by bolo možné povedať, že prípony *-ála, -álny* signalizujú prítomnosť slovotvorného základu *lingv-* vo význame „jazyk ako anatomický či artikulačný orgán", ale nie je to celkom tak, lebo existujú zloženiny s časťou *-lingválny*, napr. *paralingválny*, v ktorých základ *lingv-* má význam „jazyk, reč" (porov. Mistrík, 1985).

Väčšiu skupinu odborných výrazov so základom *lingv-* tvoria termíny, známe v jazykovednej oblasti, pričom slovotvorný základ *lingv-* má význam „jazyk, reč"; na tento základ sa viažu rozličné prípony: *lingvista, lingvistka, lingvistika, bilingvista, bilingvistka, multilingvista, polylingvista, bilingvizmus, multilingvizmus, polylingvizmus*. V týchto výrazoch sa na základ *lingv-* viažu prípony, začínajúce sa samohláskou *i*. Vecný význam týchto výrazov je vcelku rovnaký: výrazy *lingvista, lingvistka, lingvistika, lingvistický* majú v slovenčine ekvivalenty *jazykovedec, jazykovedkyňa, jazykoveda, jazykovedný*, čiže ide o výrazy označujúce osoby a ich činnosť v oblasti jazykovedného výskumu. Ostatné jazykovedné výrazy, medzi ktorými centrálne miesto zaujíma termín *bilingvizmus*, označujú osoby alebo javy, spojené s ovládaním dvoch alebo viacerých jazykov, viacerých reči (popri domácom jazyku i jeden alebo viac cudzích jazykov): *bilingvista, trilingvista, multilingvista, polylingvista, bilingvizmus, trilingvizmus, multilingvizmus, polylingvizmus*.

Medzi tieto termíny sa organicky zaraďujú aj príslušné adjektíva, ale používajú sa s istým váhaním: *bilingvistický, multilingvistický* atď.; s istým váhaním preto, lebo základná zložka tohto adjektíva je zhodná s adjektívom *lingvistický* s významom „jazykovedný" (na túto významovú koincidenciu alebo aj kolíziu nás už dávnejšie upozornil prof. Tomin z Krupiny v súvislosti s problémom utvorenia príslušného prídavného mena od slova *interlingva*). Spomínaný Slovník cudzích slov na s. 136 však bez poznámky ako samostatné heslo uvádza adjektívum *bilingvistický* s výkladom „dvojjazyčný, hovoriaci dvoma rečami", podobne aj v Slovníku slovenského jazyka I (1959) sa v hesle *bilingvizmus* hniezduje prídavné meno *bilingvistický*, ale v hesle *dvojjazyčný* (s. 352) sa synonymum *bilingvistický* neuvádza a rovnako sa neuvádza ani synonymum *bilingvizmus* pri prihniezdovanom slove *dvojjazyčnosť*. Krátky slovník slovenského jazyka (1987) už prídavné meno *bilingvistický* nehniezduje ani ho neuvádza ako samostatné heslo, ale ako samostatné heslo uvádza slovo *dvojjazyčný*, v ktorom hniezduje aj derivát *dvojjazyčnosť* ako synonymum termínu *bilingvizmus* (porov. s. 94).* A tak sa v súčasnej slo-

* Keď ide o naše lexikografické príručky, chýba v nich dôslednosť v uvádzaní synoným k termínom *bilingvizmus, bilingvistický*, resp. k ostatným výrazom, označujúcim ovládanie viacerých jazykov. Slovník cudzích slov nemá v hesle *bilingvistický* synonymum *dvojjazykový*, ktoré ako synonymum uvádza v hesle *dvojjazyčný* Synonymický slovník slovenčiny (SSS, 1995, s. 118). Ak sa v hesle *dvojjazyčný* uvádza ako synonymum *dvojjazykový, bilingválny*, v hesle *bilingvizmus* by mali existovať aj synonymá *dvojjazykovosť, dvojrečovosť* a *bilingválnosť* popri synonyme *dvojjazyčnosť*. Keďže v jazykovednej literatúre reálne existujú aj termíny *multilingvizmus* a *polylingvizmus*, mali by tak ako výraz *bilingvizmus* figurovať na svojich miestach v SSS ako heslové slová (dominanty) so synonymami *mnohojazyčnosť, mnohojazykovosť, mnohorečovosť* a *viacrečovosť*, resp. aj *polyglotizmus, polyglotstvo* (porov. Slovník cudzích slov, 1979, s. 694). V tomto zmysle nemalo zostať bez týchto derivátov ani synonymum *bilingválny*. Známy je aj výraz *trilingvizmus* so slovenskými ekvivalentmi, resp. synonymami *trojjazyčnosť, trojjazykovosť* (napr. v starej Bratislave slovenčina, nemčina, maďarčina). Spracovanie týchto výrazov ako synoným v SSS chýba.

venskej jazykovednej literatúre i napriek existencii domáceho výrazu *dvojjazyčný* namiesto adjektíva *bilingvistický* začína používať adjektívum *bilingválny*. Toto adjektívum v plnom rozsahu uplatnil napr. J. Štefánik vo svojich štúdiách a vo svojej kandidátskej dizertácii Bilingvizmus na pozadí dvoch morfologicky odlišných typov jazykov — intenčný bilingvizmus u detí. Z tejto práce vyberáme niekoľko spojení: *monolingválni a bilingválni jednotlivci, bilingválny jazykový prejav, bilingválny rečový vývin, bilingválny výstup, bilingválne rodiny, monolingválne štáty*. Pri obhajobe práce použil aj deriváty *bilingválnosť, monolingválnosť, semilingválnosť, multilingválnosť*, zrejme ako synonymá výrazov *monolingvizmus, bilingvizmus, semilingvizmus, multilingvizmus*. Ako ukážka používania týchto termínov a spojení v práci J. Štefánika nech poslúži táto pasáž z jeho autoreferátu:

Jedným z cieľov kandidátskej dizertačnej práce bolo na základe kritického zhodnotenia súčasného stavu poznania vysloviť vlastnú definíciu bilingvistu a bilingvizmu. Na konkrétnej prípadovej štúdii umelého bilingvizmu u dieťaťa prispieť k výskumu bilingválnej výchovy detí v rodine vo všeobecnosti, zistiť možné pozitíva a negatíva výchovy detí metódou umelého bilingvizmu, ...zistiť vplyv prijatej bilingválnej metódy na rečový vývin dieťaťa, ...určiť, akými štádiami prechádza rečový vývin bilingválneho dieťaťa...

Predpokladáme, že derivát *bilingválny* nie je novotvar, utvorený v slovenskej jazykovede, ale že je prevzatým termínom (hoci kolegyňa V. Nemčoková, anglistka, tento môj predpoklad poprela). Napriek tomu sa nazdávame, že adjektívum *bilingválny* nie je adekvátnou náhradou za výraz *bilingvistický*, a to z toho istého dôvodu, na základe ktorého sa odmieta adjektívum *bilingvistický*: nie je derivačne ani významovo kompatibilný so substantívom *bilingvizmus*. Dalo by sa tu azda hovoriť o istom druhu supletivizmu, ale na rovine derivácie medzi substantívom a príslušným adjektívom nie je zvyčajný. Takisto sa nazdávame, že aj pri tvorení príslušného adjektíva k substantívu *bilingvizmus* je možné a napokon aj nevyhnutné zachovať taký derivačný postup, aký sa uplatňuje v skupine termínov s príponami *-izmus, -ista*, to značí, že je tu možné, ale aj potrebné uplatniť príponu, ktorá sa tiež začína samohláskou *i;* podľa nášho názoru je to prípona *-ický*. Takéto tvorenie adjektív k prevzatým substantívam je aj v slovenčine reálne. Je síce pravda, že mnohé slová s príponou *-izmus* majú atributívny derivát s príponou *-istický*, napr. *kubizmus — kubistický, klasicizmus — klasicistický, prakticizmus — prakticistický, realizmus — realistický, jogizmus — jogistický, oportunizmus — oportunistický, fašizmus — fašistický, šintoizmus — šintoistický, poetizmus — poetistický, symbolizmus — symbolistický* atď., ale mnohé výrazy s príponou *-izmus* majú adjektíva s príponou *-ický*, napr. *prozaizmus — prozaický, strofizmus — strofický, tragizmus — tragický, idylizmus — idylický, cynizmus — cynický, dogmatizmus — dogmatický, dialektizmus — dialektický, romantizmus — romantický,*

demokratizmus — demokratický, archaizmus — archaický. Na základe tohto modelu za náležité a ústrojne utvorené adjektívum k substantívu *bilingvizmus* pokladáme podobu *bilingvický* (a takisto *trilingvizmus — trilingvický, multilingvizmus — multilingvický, polylingvizmus — polylingvický*). Rovnako by sme postupovali pri tvorbe adjektíva od substantíva *interlingva*: *interlingvický*. V tomto slovotvornom postupe sa zachováva význam slovotvorného základu *lingv-* „jazyk, reč", motivácia a náležitá sémantická priliehavosť prípony *-ický*. Používanie dvoch derivačných základov podľa dvoch významov latinského slova *lingua* pri tvorbe substantíva a príslušného adjektíva (*bilingv-izmus — bilingválny*), keď sa pri substantíve *bilingvizmus* uplatňuje druhý význam slova *lingua* (jazyk, reč) a pri adjektíve prvý význam (jazyk ako anatomický termín na označenie artikulačného orgánu), ani z motivačnej stránky nepokladáme za náležité ani potrebné. Podľa nášho názoru prídavné meno *bilingvický* k substantívu *bilingvizmus* je celkom ústrojné a utvorené náležite v súlade s tvorením obdobných substantív a príslušných adjektív. V úze tohto adjektíva sa zachováva derivačná i motivačná jednota slov *bilingvizmus* a *bilingvický* a ich jednotná sémantická štruktúra s rovnakým sledom slovotvorne relevantných morfém v sufixálnej časti (porov. J. Furdík, 1993).

V štúdii M. Sokolovej v zborníku Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny sme zaznamenali adjektíva *interlingválny* a *intralingválny* v spojení *interlingválne a intralingválne kontaktové javy*. Keďže je zrejmé, že sa tu myslí na kontakty medzi jazykmi ako systémami či dorozumievacími prostriedkami, významovo adekvátne tu podľa nášho výkladu budú adjektíva *interlingvický, intralingvický*. Ináč však je tu možné vystačiť aj s výrazmi *medzijazykový* a *vnútrojazykový*.

J. Mistrík vo svojej Štylistike (1985, s. 235), ako aj v štúdii o náboženskom štýle (1991, s. 171) použil adjektíva *paralingvistický* a *extralingvistický*. Adjektívum *paralingvistický* značí to, čo v domácom jazyku *mimojazykový*. Adjektívum *extralingvistický* J. Mistrík vysvetľuje na spojení *extralingvistická zložka textu*. Iným slovom je to *kotext*, a tak výraz *extralingvistický* značí to, čo *kotextový*. Aj v tomto prípade by sme použili adjektíva *paralingvický* a *extralingvický*.

Na záver zopakujeme základné východiská, pomocou ktorých sme sa pokúsili poukázať na nejednotnosť v používaní latinského základu *lingv-* pri tvorení príslušných substantívnych a adjektívnych derivátov a formulovať isté závery. Latinské slovo *lingua* (v slovenskej adaptácii v podobe *lingva*) sa pri tvorení derivátov používa v dvoch významoch: 1. vo význame pohyblivého svalu v ústach ako artikulačného orgánu, 2. vo význame dorozumievacieho prostriedku, systému, reči.

Od základu *lingv-* v druhom význame sa utvorili známe jazykovedné termíny *lingvistika, lingvista, lingvistický* atď., ktoré v slovenčine majú ekvivalenty *jazykoveda, jazykovedec, jazykovedný*. Iný okruh jazykovedných termínov, v ktorých

základe je koreň *lingv-*, tvoria výrazy *bilingvizmus, trilingvizmus, multilingvizmus* a *polylingvizmus*, ďalej výrazy *bilingvista, trilingvista* atď. a prídavné mená *bilingvistický, trilingvistický* atď. Prídavné meno *bilingvistický* sa v lingvistickej literatúre novšie opúšťa a namiesto neho sa začalo používať adjektívum *bilingválny*, v ktorom základ *lingv-* má prvý význam latinského slova *lingua*. Túto podobu nepokladáme preto za adekvátnu, a tak namiesto podoby *bilingvistický* navrhujeme podobu *bilingvický* ako adjektívum k substantívu *bilingvizmus* (podobne aj *trilingvický, multilingvický, polylingvický*).

Literatúra

Encyklopédia jazykovedy. Red. J. Mistrík. Bratislava, Obzor 1993, s. 265.

FURDÍK, J.: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993, s. 55.

GAŠINEC, E.: O lingvodidaktike a prvých slovenských osnovách esperanta. Pedagogické spektrum, *3*, 1994, s. 47—49.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 943 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 1. vyd. Red. J. Kačala — M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987. 587 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985, s. 235.

MISTRÍK, J.: Náboženský štýl. In: Studia Academica Slovaca. *20*. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1991, s. 171.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 1. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 95.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 2. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960, s. 48.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra a Veda SAV 1995. 998 s.

ŠPAŇÁR, J. — HRABOVSKÝ, J.: Latinsko-slovenský a Slovensko-latinský slovník. 4. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987, s. 348.

Jubileum Anny Rýzkovej

Docentka PhDr. Anna R ý z k o v á, CSc., sa dožíva svojho významného jubilea. Narodila sa 25. júna 1935 v Prietrži, okres Senica, v rodine kováča. Po štúdiách na Strednej pedagogickej škole v Trnave absolvovala Vysokú školu pedagogickú v Bratislave, odbor slovenský jazyk a literatúra. Pracovala na ZDŠ v Malackách a od r. 1962 na katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty UK v Trnave, r. 1984 ako vedúca katedry. Rok pôsobila na FF UK v Bratislave a od r. 1987 pracuje na katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Bratislave. Pôsobila ako lektorka slovenského jazyka na Humboldtovej univerzite v Berlíne (1971—1973) a r. 1995 odišla za lektorku na univerzitu v Ľubľane.

Už svojou kandidátskou prácou *Myjavsko-brezovské nárečie — Vplyv osídlenia na formovanie zvukovej stránky* (1978) prejavila záujem o výskum nárečí. Výsledky svojho výskumu čiastočne publikovala (1983). Vo fakultnom zborníku Philologia sa zamýšľala nad nácvikom spisovnej výslovnosti hlások v myjavsko-brezovskom nárečovom prostredí (1987).

Referátom a diskusným príspevkom *Hovorená podoba v záhorských mestách* (1972) sa zúčastnila na konferencii o hovorenej podobe spisovnej slovenčiny. O vzťahu kvantity a prízvuku v nemčine v porovnaní so slovenčinou uvažovala v osobitnom zborníku (1978).

Na konferencii v Budmericiach (1994), v príspevkoch, recenziách i drobných článkoch a poznámkach poukazovala na dôležitosť jazykovej kultúry. Svoje poznatky z tejto oblasti uplatnila ako spoluautorka v knižke *Základy jazykovej kultúry* (1990).

Pri príležitosti životného jubilea zhodnotila dielo V. Betákovej a na storočnicu si spomenula na J. Damborského.

Je spoluautorkou skrípt *Slovenský jazyk I. A* (4 vydania), v ktorých spracovala časť o slovnej zásobe. So spoluautormi pripravila pre filozofické fakulty príručku *Požiadavky zo slovenského jazyka a literatúry na prijímacie skúšky na vysoké školy*. S M. Patákovou pripravila príručku *Diktáty a pravopisné cvičenia pre 6.—9. ročník ZDŠ* (3 vydania). Takisto je spoluautorkou príručky *Všestranný jazykový rozbor* (2 vydania) a série štyroch pomôcok o pravopisnom výcviku (spolu s J. Benkovou a A. Matúšovou).

V bibliografii A. Rýzkovej majú svoje miesto aj početné recenzie a referáty o knihách a príručkách z oblasti jazykového vyučovania, dejín slovenského jazyka, vývinu a teórie jazyka, uplatňovania jazyka v spoločnosti, o stratifikácii národného jazyka a i.

Záslužná je jej domáca i zahraničná pedagogická činnosť, ako aj redakčné členstvo (Kultúra slova, Philologia a Slovenské pedagogické nakladateľstvo).

A. Rýzková venovala teda svoj pedagogický um a rozhľad tvorbe školských príručiek, pomôcok, bez ktorých by vyučovanie slovenského jazyka na základných školách bolo nemysliteľné alebo ťažko realizovateľné. Sprístupňovala v nich výsledky základného výskumu slovenského jazyka najmä v oblasti pravopisu, jazykového rozboru a jazykovej kultúry.

Pri životnom medzníku jubilantke blahoželáme a žičíme jej veľa zdravia do ďalšej pedagogickej a tvorivej jazykovednej práce.

K. Palkovič

Súpis prác doc. Anny Rýzkovej za roky 1965—1995

Bibliografia jazykovedných prác A. Rýzkovej je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a podobne. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roku, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. Drobné príspevky rovnakého charakteru, ktoré v tom istom roku vyšli v tej istej rubrike toho istého ročníka časopisu, sa uvádzajú súhrnne (hniezdujú sa). V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť.

1965

Poznávajme dejiny materinského jazyka. [Krajčovič, R.: Náčrt dejín slovenského jazyka. Bratislava 1964.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, *11*, 1965, s. 318—320 (ref.).

1966

Diktáty a pravopisné cvičenia pre 6.—9. ročník ZDŠ. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 214 s. — 2. vyd. 1967. — 3., dopl. vyd. 1971 (spoluautorka M. Patáková).

1968

Štefanovič, J.: Osvojovanie pravopisu. Bratislava 1967. — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, *14*, 1968, s. 158—160 (ref.).

1970

Všestranný jazykový rozbor. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970. 340 s. — 2. vyd. (preprac.) 1979. 332 s. (spoluautorka).

O jazykovej kultúre Záhoráka. — Kultúra slova, *4*, 1970, s. 28—29 (posudok jazykovej stránky časopisu Záhorák).

1972

Západoslovenská nárečová oblasť. — In: Teória vyučovania slovenského jazyka. Red. R. Bottán. Bratislava, Alfa 1972, s. 89—94.

Hláskoslovné zmeny v záhorských mestách. — In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6.—9. októbra 1965. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972, s. 289—302.

[Diskusný príspevok.] — In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6.—9. októbra 1965. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972, s. 335.

1977

Slovenský jazyk. I. A. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1977. 140 s. — 2. vyd. 1979. — 3. vyd. 1982 (spoluautori P. Baláž, A. Bujalka).

1978

Vzťah kvantity a prízvuku v nemčine v porovnaní so slovenčinou. — In: Problémy filologického štúdia poslucháčov filozofických a pedagogických fakúlt so zreteľom na vyučovanie cudzích jazykov. Red. E. Terray. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978, s. 105—111.

1979

Pravopisný výcvik v 5.—8. ročníku základnej školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 272 s. — 2. vyd. 1981. — 3. vyd. 1985. — 4. vyd. 1986. — 5. vyd. 1988. 280 s. (spoluautorka M. Patáková).

1980

Storočnica Jána Damborského (1880—1932). — Kultúra slova, *14*, 1980, s. 267—270.

Rakva, alebo *truhla?* — Kultúra slova, *14*, 1980, s. 253—254.

1981

Hrdinovia Inžinierskej odysey. — Kultúra slova, *15*, 1981, s. 63. — Tamže: *Opraviť*, nie *vyopraviť* (s. 205—206).

1982

Výchova k jazykovej kultúre v Cvičeniach zo slovenského jazyka. [1. Betáková, V. — Zahrádková, M. — Gašinec, E.: Cvičenia zo slovenského jazyka pre 5. ročník základnej školy. Bratislava 1980. — 2. Betáková, V. — Zahrádková, M. — Gašinec, E.: Cvičenia zo slovenského jazyka pre 6. ročník základnej školy. Bratislava 1981.] — In: Kultúra slova, *16*, 1982, s. 377—379 (ref.).

1983

Vplyv kolonizácie na formovanie fonologického systému myjavsko-brezovských nárečí. — In: Jazykovedné štúdie. *18*. Z dejín slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Veda 1983, s. 5—20.

Ďalšia užitočná učebnica v rukách vysokoškolských študentov. [Horecký, J.: Vývin a teória jazyka. Bratislava 1983.] — In: Kultúra slova, *17*, 1983, s. 377—379 (ref.).

Andrea. — Kultúra slova, *17*, 1983, s. 128. — Tamže: Platí *znehodnotený cestovný lístok?* (s. 287—288). — Niekoľko druhov ovocí (s. 317).

1984

Jazyková výchova ako súčasť celoživotného vzdelávania. [Skácel, J. — Zima, P.: Jazyk mezi lidmi. O úloze jazyka v řízení socialistické společnosti. Ostrava 1983.] — In: Kultúra slova, *18*, 1984, s. 121—124 (ref.).

Chybiť treba odlišovať od *chýbať*, *chybieť*, *chybovať*. — Kultúra slova, *18*, 1984, s. 189. — Tamže: Skloňovanie podstatných mien typu *regál* a *medaila* (s. 287—288).

1985

Nie je všetko zlato, čo sa blyští. — Kultúra slova, *19*, 1985, s. 89—90.

Prečo sa poznámka redaktora nášmu čitateľovi nepáčila? — Kultúra slova, *19*, 1985, s. 320.

1986

Zmäsilosť? — Kultúra slova, *20*, 1986, s. 127—128.

Doc. PhDr. Valéria Betáková, CSc., zaslúžilá učiteľka, jubiluje. — In: Fehérová, D.: Valéria Betáková. Personálna bibliografia. Trnava, Študijné a informačné stredisko Pedagogickej fakulty UK v Trnave, OBIS pre špeciálnu a liečebnú pedagogiku 1986, s. 5—12 (k 65. narodeninám).

1987

Nácvik spisovnej výslovnosti hlások v myjavsko-brezovskom nárečovom prostredí. — In: Philologia. *4*. 1984. Red. D. Kollár et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987, s. 74—87, rus. res. s. 87, nem. res. s. 87—88.

Sedemdesiat rokov víťaznej cesty. — Kultúra slova, *21*, 1987, s. 289—290 (k 70. výročiu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie).

O stratifikácii národného jazyka. [Tumaňanová, E. G.: Jazyk kak sistema sociolingvističeskich sistem. Moskva 1985.] — In: Kultúra slova, *21*, 1987, s. 122—125 (ref.).

Návrat k prameňom spisovnej slovenčiny. [Jóna, E.: Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej. Bratislava 1985.] — In: Kultúra slova, *21*, 1987, s. 251—253 (ref.).

1988

Požiadavky zo slovenského jazyka a literatúry na prijímacie skúšky na vysoké školy. Red. M. Darovec. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988 (spoluautorka).

1990

Základy jazykovej kultúry. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990. 128 s. (spoluautorka).

Ref.: Slančová, D. — Sokolová, M.: Základy jazykovej kultúry. Slovenská reč, *56*, 1991, s. 334—336 (s pripojenou poznámkou hl. redaktora).

1991

Za docentkou Valériou Betákovou. — Kultúra slova, *25*, 1991, s. 60—61.

1992

Nad novými Pravidlami slovenského pravopisu. [Pravidlá slovenského pravopisu. Red. J. Kačala. Bratislava 1991.] — In: Kultúra slova, *26*, 1992, s. 186—190 (rec.).

1994

Učíme sa pravopis v 2. ročníku základných škôl. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1994. 56 s. — 2. vyd. 1995 (spoluautorka J. Benková).

Učíme sa pravopis v 3. ročníku základných škôl. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1994. 78 s. — 2. vyd. 1995 (spoluautorka J. Benková).

Učíme sa pravopis v 4. ročníku základných škôl. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1994. 80 s. — 2. vyd. 1995 (spoluautorka J. Benková).

Precvičme si pravopis v 5. ročníku základných škôl. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1994. 71 s. — 2. vyd. 1995 (spoluautorky J. Benková, A. Matúšová).

Precvičme si pravopis v 6. ročníku základných škôl. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1994. 80 s. — 2. vyd. 1995 (spoluautorky J. Benková, A. Matúšová).

Precvičme si pravopis v 7. ročníku základných škôl. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1994. 77 s. — 2. vyd. 1995 (spoluautorky J. Benková, A. Matúšová).

Precvičme si pravopis v 8. ročníku základných škôl. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1994. 96 s. — 2. vyd. 1995 (spoluautorky J. Benková, A. Matúšová).

Jazykové vzdelávanie ako jeden z predpokladov jazykovej kultúry. — In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Budmerice 27.—29. októbra 1994 (konferenčné materiály). Red. J. Doruľa. Bratislava — Martin, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV — Matica slovenská 1994, s. 58—60.

1995

Jazykové vzdelávanie ako jeden z predpokladov jazykovej kultúry. — Kultúra slova, *29*, 1995, s. 7—10. — Znovu publikované: In: Spisovná slovenčina

a jazyková kultúra. Materiály z konferencie, konanej v Budmericiach 27.—29. októbra 1994. Red. M. Považaj. Bratislava, Veda 1995, s. 176—179.

Redakčná činnosť

Kultúra slova, *14*, 1980 — *29*, 1995 (členka red. rady).
Universitas Comeniana. Philologia. *4*. 1984. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987 (členka red. rady).

Zostavil *L. Dvonč*

Životné jubileum doc. PhDr. Gustáva Moška, CSc.

Člen katedry slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UPJŠ doc. PhDr. Gustáv M o š k o, CSc., nenápadný, ale húževnatý, pracovitý, ochotný a príčinlivý kolega, prednášateľ, metodik, bádateľ, organizátor (v súčasnosti pracuje ako tajomník katedry a ako tajomník pobočky Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove), si 28. mája 1996 pripomenul okrúhle životné jubileum — šesťdesiat rokov.

Čas života nášho jubilanta plynie v pokojnom, vyrovnanom rytme každodennej vzdelávacej a odbornej činnosti. A tak vlastne nebadane sa ohlásil i jeho tohoročný životný medzník; ako chvíľa, keď slnko našich dní s miernym úklonom k západu pozdravuje naše počiatočné kroky, ale aj postriebruje cestu do budúcnosti... A aký bol jubilantov život v čase, jeho ráno a predpoludnie? Tu si hneď treba postaviť otázku, ako ďaleko je z Vinného, jeho rodiska, v ktorom dnes počuť špľachot vĺn Zemplínskej šíravy, k polopredikatívnym konštrukciám.

Najprv bol zvuk kováčskeho kladiva a nákovy, ktorý znel pri kolíske viacerých slovenských jazykovedcov, najmä dialektológov, aby pripomínal prazáklady vecí a predovšetkým poznanie, že predobrazom kvality je ťažká ľudská práca. A po skončení ľudovej školy v rodisku (1942—1951) chodníčky šírym svetom: v školskom roku 1947/1948 ešte Štátne gymnázium v Michalovciach, neskôr Stredná škola a Jedenásťročná stredná škola v Michalovciach, na ktorej jubilant maturoval (r. 1954). V r. 1955—1956 pôsobil ako učiteľ na Osemročnej strednej škole v Novoti (vtedy okr. Námestovo), v r. 1958—1959 na Osemročnej strednej škole v Bratislave (Karpatská 7), v r. 1959—1960 ako zástupca riaditeľa na Osemročnej strednej škole v Novoti, v r. 1960—1961 ako riaditeľ Poradne pionierov a mláde-

že v Námestove. V r. 1961—1966 študoval na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove odbor ruský jazyk — slovenský jazyk. V r. 1966—1969 bol stredoškolským profesorom na Strednej priemyselnej škole strojníckej v Ružomberku, v r. 1969—1974 riaditeľom Základnej deväťročnej školy v Rabči, Oravskej Polhore a Nižnej. Od r. 1974 pracuje na katedre slovenského jazyka a literatúry FF UPJŠ. V r. 1976 získal akademický titul PhDr., v r. 1980 vedeckú hodnosť kandidáta filologických vied a v r. 1982 bol vymenovaný za docenta slovenského jazyka (túto hodnosť si potvrdil habilitáciou r. 1993 na FF UPJŠ). Dosť ciest na poznávanie širokých súvislostí jazykovej a mimojazykovej komunikácie, ale aj ľudskej práce, vrytej do vrások rodných polí i viníc a oravských gráp.

Pedagogickou doménou doc. G. Moška je teória vyučovania slovenského jazyka a slohu a slovenská syntax a štylistika. Najviac bádateľskej pozornosti, často s diskusným gestom, venoval problematike polopredikatívnej konštrukcie. Vymedzuje ju ako „osobitnú (neúplnú, kondenzovanú) konštrukciu zapustenú do základnej vety alebo do inej polovetnej konštrukcie, ktorá v hĺbkovej štruktúre je realizáciou druhotného (nevetného) predikátu a v povrchovej štruktúre je jedným z členov (nepravej) koordinatívnej alebo subordinatívnej syntagmy" (Jazykovedný časopis, *29*, 1978, s. 53). Osobitne skúmal miesto polopredikatívnych konštrukcií v syntaxi, ich jednotlivé typy, sémanticko-syntaktickú výstavbu vety s polopredikatívnou konštrukciou. V posledných rokoch sa k tejto i k ďalším otázkam slovenskej syntaxe vracia najmä z hľadiska školskej praxe (osobitne na stránkach časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole, v ktorom od r. 1988/1989 pracuje ako člen redakčnej rady, a vo vysokoškolských skriptách). V súčasnosti je členom bádateľského tímu na fakulte, ktorý v rámci grantovej úlohy pripravuje *Morfematický slovník slovenčiny*.

Ukázalo sa, že doc. PhDr. Gustáv Moško, CSc., mal veľmi blízko z Vinného k polopredikatívnym konštrukciám. Do ďalších rokov mu úprimne vinšujeme veľa teplých, slnečných dní (aby mu v múdrosti hrozna pripomínali jeho rodisko), pevné zdravie, neutíchajúci pracovný elán a stále potešenie z obohacujúcich výsledkov vo vzdelávacej a výskumnej činnosti.

Ad multos annos!

J. Sabol

Súpis prác doc. Gustáva Moška za roky 1975—1994

Bibliografia jazykovedných prác G. Moška je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných časopisoch a iných odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a podobne. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roku, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok

pripadá príslušné číslo časopisu. Drobné príspevky rovnakého charakteru, ktoré v tom istom roku vyšli v tej istej rubrike toho istého ročníka časopisu, sa uvádzajú súhrnne (hniezdujú sa). V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť.

1975

K jednoduchým a zloženým slovesným tvarom. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *21*, 1974/1975, s. 140.

Zvyšujeme jazykovú kultúru svojich prejavov. — Prešovské noviny, 20. 6. 1975, s. 3. — Tamže: O používaní slov *prevádzať — previesť* (1. 8., s. 3). — Číslovky *dva — dve* (15. 8., s. 3). — *Čiastkový*, nie „dielčí" (5. 9., s. 3). — *Prostějovský*, nie *prostejovský* (3. 10., s. 2). — *Ulica Antona Prídavka* (24. 10., s. 2).

1976

O vykaní. — Prešovské noviny, 23. 1. 1976, s. 3. — Tamže: *Všetky — všetci* (5. 3., s. 3). — *Diskusia — diskusný* (20. 8., s. 3).

1977

Klasifikácia polovetných konštrukcií. — Slovenská reč, *42*, 1977, s. 107—116.

1978

Miesto polovetných konštrukcií v syntaxi. — Jazykovedný časopis, *29*, 1978, s. 48—59, rus. res. s. 59, oprava s. 197.

Podmetová polovetná konštrukcia. — Slovenská reč, *43*, 1978, s. 93—102.

Leninovo dedičstvo a jazykoveda. — Pravda, 9. 6. 1978, s. 5.

1979

Príslovková polovetná (polopredikatívna) konštrukcia. — Slovenská reč, *44*, 1979, s. 237—245.

Oravec, J.: Náčrt slovenskej skladby pre vysokoškolákov. Bratislava 1978. — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, *25*, 1978/1979, s. 314—316 (rec.).

1980

Polovetné (polopredikatívne) konštrukcie v spisovnej slovenčine. Autoreferát dizertácie na získanie vedeckej hodnosti kandidáta filologických vied. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, vedecké kolégium jazykovedy SAV pre jazykovedu a vedy o literatúre a umení 1980. 22 s.

Prístavok, rovnorodý a viacnásobný vetný člen. — Slovenská reč, *45*, 1980, s. 32—41.

Syntaktické osobitnosti apozície (apozitívnej konštrukcie). — Slovo a slovesnost. *41*, 1980, s. 106—117, angl. res. s. 117.

Syntaktické vzťahy polovetných (polopredikatívnych) konštrukcií. — Jazykovedný časopis, *31*, 1980, s. 40—53, rus. res. s. 53.

Prívlastková polovetná (polopredikatívna) konštrukcia. — Slovenská reč, *45*, 1980, s. 143—154.

Predmetová polopredikatívna (polovetná) konštrukcia. — Slovenská reč, *45*, 1980, s. 346—354.

1981

Sémanticko-syntaktická výstavba vety s polopredikatívnou konštrukciou. — In: Jazykovedné štúdie. *16*. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike (Smolenice 14.—17. januára 1980). Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 115—116.

1982

Doplnok a polopredikatívna konštrukcia. — Slovenská reč, *47*, 1982, s. 156—166.

Problematika polopredikatívnych konštrukcií v teórii a praxi. — In: Syntax a jej vyučovanie. Zborník referátov z konferencie. Red. J. Oravec. Nitra, Pedagogická fakulta v Nitre 1982, s. 371—382.

K syntaktickej kondenzácii jazyka tlače. — In: Jazyk a štýl publicistiky. Zborník príspevkov z vedecko-praktickej konferencie o jazyku a štýle v tlači, rozhlase a televízii. Domov vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach 8.—9. apríla 1982. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu novinárov 1982, s. 94—99.

1983

Predmetová polovetná (polopredikatívna) konštrukcia. — In: Jazykovedný zborník. *6*. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae.) Red. M. Štec. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 89—99, angl. a rus. res. s. 100.

Netradičný opis slovenskej skladby. [Oravec, J. — Bajzíková, E.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava 1982.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, *29*, 1982/1983, s. 187—189 (rec.).

1984

K problematike kondenzácie textu. — In: Štylistické otázky textu. Prešov — Zemplínska šírava 1981. Zborník materiálov. Red. F. Ruščák. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1984, s. 100—108.

1986

Teoretická a didaktická problematika polopredikatívnych konštrukcií. — Zápisník slovenského jazykovedca, *5*, 1986, č. 4, s. 5—8 (tézy prednášky konanej 24. 6. 1986 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

Edmund Hleba šesťdesiatročný. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *33*, 1986/1987, s. 21—22.

1988

Súčasný slovenský jazyk. Cvičenia zo syntaxe. 1. vyd. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1988. 228 s. — 2. vyd. 1993 (spoluautori J. Ižníková, J. Sabol).

Výberová prednáška z jazyka. Polopredikatívne konštrukcie v spisovnej slovenčine. 1. vyd. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1988. 156 s.

1989

Teoretické a didaktické princípy rozboru jednoduchej vety. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *35*, 1988/1989, s. 141—146.

Sklad ako nižšia základná jednotka skladby. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *35*, 1988/1989, s. 232—238.

K otázkam tvorivého vyučovania slovenského jazyka. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *35*, 1988/1989, č. 7, s. 1—4.

Ležadlový, nie *lehátkový*. Magazín Východoslovenských novín, 22. 9. 1989, s. 2.

1990

Kapitoly z didaktiky slovenského jazyka a literatúry. 1. vyd. Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika 1990. 236 s. (spoluautorka F. Maukšová).
Ref.: Dolejš, P. — Žemberová, V.: Kapitoly o vyučovaní slovenčiny. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *38*, 1991/1992, s. 282—285.

Teoretické a didaktické princípy rozboru priraďovacích súvetí. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *36*, 1989/1990, s. 202—209.

Teoretické a didaktické princípy rozboru podraďovacích súvetí. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *36*, 1989/1990, s. 275—281.

Príslovkové vety, prístavková veta a nepravé podraďovacie súvetie. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *36*, 1989/1990, s. 301—308.

O opise dynamiky slovnej zásoby. [Horecký, J. — Buzássyová, K. — Bosák, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava 1989.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, *37*, 1990/1991, s. 26—28 (ref.).

Monografia o podraďovacích skladoch v slovenčine. [Kočiš, F.: Podraďovacie syntagmy v slovenčine. Bratislava 1988.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, *36*, 1989/1990, s. 156—159 (rec.).

Celoštátny seminár o príprave učiteľov materinského jazyka. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *37*, 1990/1991, s. 124—125 (správa o seminári konanom 4.—6. 9. 1990 v Bratislave).

Manželia *Kováčovci*, nie *Kováčovi*. Príloha Východu na voľné chvíle, 7. 9. 1990, s. 12.

1991

Polovetná (polopredikatívna) konštrukcia ako prechodná syntaktická kategória. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *38*, 1991/1992, s. 68—76.

1992

Príručka vetného rozboru. 1. vyd. Bratislava, Metodické centrum mesta Bratislava 1992. 89 s.

Doplnok ako polovetná konštrukcia. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *38*, 1991/1992, s. 209—215.

Prívlastková polovetná konštrukcia. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *39*, 1992/1993, s. 69—75.

Podmetová, predmetová a prívlastková polovetná konštrukcia. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *39*, 1992/1993, s. 113—119.

Prístavok ako polovetná konštrukcia. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *38*, 1991/1992, s. 264—269.

K sústave základných a rozvíjacích vetných členov. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *38*, 1991/1992, s. 400—405.

1993

Rozbor zloženého súvetia. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *40*, 1992/1993, s. 65—73.

K súčasnej koncepcii vyučovania skladby. — In: Zborník z vedeckého sympózia Moderné technológie vzdelávania. Časť 4. Komunikačný program výučby materinského jazyka. Súčasné trendy vo vyučovaní cudzích jazykov. (Na obálke: Medacta '93. Medzinárodné sympózium. Vysoká škola pedagogická Nitra. Zborník. *4*.) Red. A. Hašková et al. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1993, s. 45—50, angl. res. s. 50.

K súčasnej koncepcii vyučovania skladby a vetného rozboru. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *39*, 1992/1993, s. 276—282.

1994

Ku koncepcii morfematického slovníka slovenského jazyka. — Zápisník slovenského jazykovedca, *13*, 1994, s. 15—16.

Ku koncepcii vetného rozboru. — In: Učiteľ a škola. Zborník z vedeckej konferencie. II. Pedagogická Levoča. Red. E. Hleba — V. Žemberová. Prešov, Metodické centrum Prešov, Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika Prešov 1994, s. 57—67.

Redakčná činnosť

Slovenský jazyk a literatúra v škole, *35*, 1988/1989 — *42*, 1995/1996, č. 1—4 (člen red. rady).

Zostavil *L. Dvonč*

Správa o vedeckej konferencii Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti

Vyvrcholením Roka Ľudovíta Štúra bola v dňoch 10.—11. januára 1996 vedecká konferencia nazvaná *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti.* Na konferencii spomedzi vyše štyridsiatich zúčastnených odznelo 27 referátov a koreferátov a vyše 20 diskusných príspevkov, ktoré sa snažili zhodnotiť a vyzdvihnúť túto významnú osobnosť slovenských dejín z historického (i politického), literárnovedného, jazykovedného a filozofického aspektu.

Vedecká konferencia sa konala pod záštitou I. Gašparoviča, predsedu Národnej rady Slovenskej republiky. Uskutočnila sa i vďaka iniciatíve prípravného výboru celonárodných podujatí v Roku Ľudovíta Štúra, Matice slovenskej, Ministerstva kultúry SR, Slovenskej akadémie vied a Múzea Ľudovíta Štúra v Modre. Rokovanie vedeckej konferencie zabezpečilo Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre v priestoroch hotela Inštitútu zahraničného obchodu v rekreačnej oblasti Modra-Harmónia.

Vedeckú konferenciu otvoril I. S e d l á k, člen predsedníctva Matice slovenskej v Martine a zároveň predseda prípravného výboru celonárodných podujatí v Roku Ľudovíta Štúra. Privítal všetkých prítomných a oboznámil ich so zámerom vedeckej konferencie: zhodnotenie celoživotného diela Ľudovíta Štúra, osobnosti, ktorou sa začína letopočet nového slovenského národa. Po ňom s príhovorom vystúpil primátor mesta Modry V. M e d l e n, ktorý prítomných oboznámil nielen s históriou, ale i so súčasnosťou mesta. Účastníkov konferencie pozdravila i štátna tajomníčka Ministerstva kultúry SR O. Š a l a g o v á. V prvom referáte vedeckej konferencie sa K. R o s e n b a u m zaoberal novými faktami, týkajúcimi sa rokov 1829—1836, obdobia profilovania sa Ľ. Štúra na evanjelickom lýceu v Bratislave. Na toto obdobie tematicky nadviazal I. S e d l á k, ktorý sa venoval osobnosti Ľ. Štúra v súvislosti so slovenským študentským hnutím.

O silnejúcej radikalizácii myslenia študentov, ktorých ideovou základňou sa stávali myšlienky Francúzskej buržoáznej revolúcie, ako aj o tradíciách študentských revolt na bratislavských vyšších školách informoval koreferát E. K o w a l s k e j. V nasledujúcom koreferáte sa P. P a r e n i č k a dôkladnejšie zaoberal udalosťami okolo bratislavského exodu. Literárna Levoča spojená s menom Ľ. Štúra sa stala obsahom príspevku E. H l e b u.

Otázkam myšlienkovej jednoty i názorových nezhôd medzi Ľ. Štúrom a J. Hollým a problémom prechodu od bernolákovskej slovenčiny k štúrovskej kodifikácii spisovnej slovenčiny sa vo svojom príspevku podrobne venovala E. F o r d i n á l o v á. R. D u p k a l a zaujímavo referoval o vzťahu Ľ. Štúra k ideám významného predstaviteľa nemeckej klasickej filozofie G. W. F. Hegla.

Veľkú pozornosť vzbudili referáty historikov M. D a n i l á k a, ktorý vyzdvihol osobný prínos Ľ. Štúra ako jedného z iniciátorov Slovanského zjazdu v Prahe

pri napĺňaní myšlienky slovanskej vzájomnosti, a D. Škvarnu, ktorý skúmal Štúrove politické aktivity v rokoch 1848—1849. Novými výsledkami bádania o vzniku a hodnotení Štúrovho spisu Slovanstvo a svet budúcnosti, ktorý sa považuje za jeho najproblémovejšie dielo, nastoľujúce závažné spoločensko-politické problémy doby, sa vo svojom príspevku podrobne zaoberal V. Matula.

Zaujímavé a prínosné boli i príspevky dvoch ruských bádateliek: Ľ. P. Laptevovej, ktorá zhodnotila veľkosť života a diela Ľ. Štúra na základe výsledkov skúmania ruskej historiografie, a G. V. Rokinovej, analyzujúcej vzťah Ľ. Štúra a ruských panslavistov v druhej polovici 19. storočia.

Vo filozoficky ladenom príspevku sa V. Jablonický zaoberal pojmom slobody v chápaní štúrovcov, ktorí ako poprední myslitelia slobody videli v nej možnosť vykúpenia slovanských národov.

Jazykovednej oblasti sa vo svojich príspevkoch podrobne venovali J. Kačala a V. Blanár. V referáte J. Kačalu spoznávame Ľ. Štúra ako systematika, ktorý chápe jazyk ako usporiadanú celosť, dynamický systém (Nauka reči slovenskej). V. Blanár sa vo svojom príspevku podrobne zaoberal skúmaním jazykovedného diela Ľ. Štúra, pričom vyčlenil tri okruhy otázok, týkajúcich sa výkladu a hodnotenia vzniku celonárodných jazykov Čechov a Slovákov a odhalenia vzťahu medzi obidvoma jazykmi. Na základe konfrontačnej analýzy (fonologickej a morfologickej) slovenského a českého jazyka odhalil špecifické znaky vnútornej stavby slovenčiny, pričom slovenčinu hodnotil ako rovnocennú so spisovnou češtinou.

Veľa priestoru sa venovalo literárnovednej oblasti. Ako prvý vystúpil S. Šmatlák. Podrobne vymedzil epochu slovenského literárneho romantizmu; určil základné znaky a funkcie literatúry štúrovskej literárnej epochy. V referáte *Ľudovít Štúr a poézia* predstavil P. Vongrej Štúra nielen ako literárneho teoretika, ale i ako básnika. Rozborom Štúrovho spisu O národných piesňach a povestiach plemien slovanských F. Štraus v referáte *Veršové formy v poézii Ľudovíta Štúra a jeho versologické názory* exaktne dokázal, že práve Štúr položil teoretické základy slovenského versologického systému.

Na vklad Ľ. Štúra do slovenskej folkloristiky poukázala Z. Profantová, Štúra odhalila ako dialektika, u ktorého v práci s folklórom do popredia vystupuje impresívnosť; je to literárny folklorista, ktorý vzťah literatúry a folklóru vidí vo včleňovaní sa folklóru do literatúry v autorskom prejave.

Otázke formovania sa detskej literatúry v štúrovskom období sa venoval O. Sliacky, ktorý detskú beletristiku predstavuje ako samostatnú didaktico-literárnu disciplínu. Literárnovednú oblasť svojím koreferátom *Štúrovci a genéza slovenského literárneho realizmu* uzatvorila V. Žemberová.

O koncipovaní evanjelického Zpěvníka (vydaný tlačou v marci 1843) a o funkcii Ľ. Štúra ako jedného z posudzovateľov (spolu s Kollárom) referovala E. Tkáčiková.

Politickou situáciou šesťdesiatych rokov 19. storočia, ktorej súčasťou boli narastajúce snahy o uznanie národného územia Slovenska a národnej individuality, ako aj celkovým významom Memoranda národa slovenského sa zaoberal M. P o d r i m a v s k ý.

Tému životnej filozofie Ľ. Štúra, ktorej pramene siahajú k filozofickým ideám J. G. Herdera a G. W. F. Hegla, a aplikáciu daných filozofických myšlienok na obraz ľudstva hlbšie analyzoval J. H u č k o.

J. M o j d i s bližšie predstavil dizertačnú prácu Heleny Turcerovej-Devečkovej (vo francúzskom jazyku, 240 s.), venovanú životu Ľ. Štúra, a zároveň zhodnotil a vyzdvihol pozitíva práce, ktorou sa autorka pokúsila priblížiť francúzskej verejnosti slovenskú problematiku, dejiny a jednu z najväčších osobností slovenského národa.

V predposlednom príspevku sa A. M a ť o v č í k sústredil na problematiku biografie Ľ. Štúra. V súvislosti s témou príspevku sa na vedeckej konferencii opäť objavila často pertraktovaná otázka, týkajúca sa presnosti dátumu narodenia Ľ. Štúra (28. alebo 29. október), pri ktorej odporúčal matričný výskum.

Na záver odznel referát *Prezentácia Ľudovíta Štúra, jeho činnosti a tvorby*, v ktorom autorka O. P a v ú k o v á veľmi zasvätene hovorila o živote Ľ. Štúra. Poukázala na nutnosť zhromažďovať, uchovávať a prezentovať diela a osobnosti našich národných dejín pre budúce pokolenia, pričom nezabudla v tomto smere vyzdvihnúť aktivitu takých špecializovaných inštitúcií, ako sú literárne a personálne múzeá.

Vedeckú konferenciu v Modre ukončil záverečným príhovorom I. S e d l á k. Kladne hodnotil celkový priebeh konferencie, ktorá podľa neho prispela k celkovému poznaniu veľkosti osobnosti Ľ. Štúra. Zároveň vyjadril nádej, že podujatia podobného druhu, ako boli realizované v uplynulom Roku Ľudovíta Štúra, nezostanú ojedinelými.

Posledné podujatie v rámci Roka Ľudovíta Štúra sa uskutočnilo 12. januára 1996, v deň, keď si celá naša kultúrna verejnosť pripomenula 140. výročie smrti Ľ. Štúra, tohto velikána slovenského národa. Pri tejto príležitosti sa v kine Mier v Modre uskutočnilo zhodnotenie Roka Ľudovíta Štúra, spojené s kultúrnym programom, ktorý sa začal hymnickou piesňou a veršami A. Žarnova. Po nich nasledovalo privítanie účastníkov celoslovenského podujatia v Modre primátorom mesta Ing. V. M e d l e n o m. Hlavného slova sa ujal predseda prípravného výboru, univ. prof. PhDr. I. S e d l á k, CSc., riaditeľ Slovenského národného literárneho múzea Matice slovenskej v Martine. Potom nasledovalo odovzdanie pamätných listov predsedu NR SR usporiadateľom jubilejných osláv Ľ. Štúra.

Celoštátne podujatie pokračovalo pietnou spomienkou pri pomníku Ľ. Štúra na modranskom námestí, kde k všetkým zhromaždeným prehovoril P. Š t e v č e k, generálny riaditeľ Ministerstva kultúry SR, ktorý spolu s predstaviteľmi Minister-

stva kultúry SR a veľvyslancom Ruskej federácie S. Jastržembským a Ukrajiny D. Pavlyčkom položil kytice kvetov k pomníku Ľ. Štúra.

Po skončení pietneho aktu sa sprievod vydal na cintorín, kde sa zhromaždení poklonili pamiatke Ľ. Štúra. Okrem smutnokrásnych veršov v podaní J. S a r v a š a zaznel príhovor J. M a r k u š a, predsedu Matice slovenskej.

Program osláv pokračoval slávnostným večerom v kultúrnom dome, na ktorom prehovoril predseda NR SR I. G a š p a r o v i č. Po ňom sa realizovala scénická kompozícia k 180. výročiu narodenia a 140. výročiu úmrtia Ľ. Štúra Cez búrky a skálie.

Na záver predseda prípravného výboru Roka Ľudovíta Štúra I. S e d l á k ubezpečil, že hoci sa Rok Ľudovíta Štúra oficiálne skončil, jeho odkaz slovenskému národu žije v nás a bude žiť v srdciach i mysliach ďalších pokolení.

M. Sitárová

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1995

I. Základné údaje o pracovisku. — Koncom decembra 1995 bolo v ústave zamestnaných (na rozličné dĺžky pracovných úväzkov) 46 pracovníkov, z toho 37 vedeckých a odborných s vysokoškolským vzdelaním (16 s hodnosťou CSc. a DrSc.). Zníženie počtu pracovníkov súviselo (aj) s tým, že 1. marca 1995 začal svoju činnosť Slavistický kabinet SAV, do ktorého prešli najprv 4 kmeňoví pracovníci JÚĽŠ SAV (z toho dvaja kandidáti vied) a po skončení svojho funkčného obdobia v ústave aj riaditeľ J. Doruľa. Obidve pracoviská sídlia v jednej budove. Novozaloženému Slavistickému kabinetu sa v rámci delimitácie priestorov pridelili 4 miestnosti.

Predsedníctvo SAV na svojom 41. zasadnutí dňa 23. 5. 1995 schválilo výsledok konkurzného konania a s účinnosťou od 1. júna 1995 vymenovalo do funkcie riaditeľa Ivora Ripku. Novovymenovaný riaditeľ potom (po súhlasnom vyjadrení podpredsedu SAV) ustanovil za svojho zástupcu Milana Majtána. Za novú vedeckú tajomníčku ústavu vymenoval riaditeľ Janu Skladanú.

Riaditeľ ústavu následne inovoval aj organizačnú štruktúru pracoviska. JÚĽŠ SAV mal koncom roka 1995 päť oddelení, a to oddelenie súčasného jazyka (vedúci J. Bosák), lexikologicko-lexikografické oddelenie (vedúca A. Oravcová), oddelenie jazykovej kultúry (vedúci M. Považaj), oddelenie dejín slovenčiny (vedúci M. Majtán) a dialektologické oddelenie (vedúca A. Ferenčíková).

Vedúci pracovníci ústavu tvoria ústavnú radu (kolégium riaditeľa). Ústavná rada je poradným orgánom riaditeľa na riešenie závažných a operatívnych organizačných otázok, spätých s riadením ústavu a vyžadujúcich kolektívne posúdenie. V novom zložení pracuje aj vedecká rada, zvolená plénom tvorivých pracovníkov ústavu. V zmysle platného štatútu za jej predsedu bol zvolený J. Bosák.

II. Vedecká činnosť. — V roku 1995 sa v JÚĽŠ pracovalo na 9 (pokračujúcich i nových) grantových projektoch, ktoré posúdila a schválila Grantová agentúra pre vedu SAV (jeden projekt prijala už nová agentúra VEGA). Okrem toho pracovníci participovali na riešení jedného projektu financovaného zo zahraničia a jeden projekt riešili v spolupráci so zahraničím bez finančnej podpory.

V projekte *Slovník súčasného slovenského jazyka* (zodpovedná riešiteľka K. Buzássyová) sa skoncipovalo 2 345 hesiel, zredigovalo sa 1 700 hesiel. Vypracovali sa doplnky ku koncepcii slovníka a zostavovali sa hesláre.

V grantovom projekte *Slovník slovenských nárečí* (zodpovedný riešiteľ I. Ripka) sa pokračovalo v príprave II. zväzku tohto diela (heslá písmen L—R). R. 1995 sa (z nespracovaného a novozískaného materiálu) dokoncipovalo 560 významových jednotiek. Prvou redakciou prešlo 1 450 a druhou 750 významových jednotiek; autorsky upravených bolo spolu 2 390 významových jednotiek.

V rámci riešenia ďalšieho veľkého lexikologicko-lexikografického projektu, a to grantu *Historický slovník slovenského jazyka* (zodpovedný riešiteľ M. Majtán), bolo skoncipovaných 1 665 a zredigovaných 710 lexikálnych jednotiek.

V projekte *Atlasové spracovanie slovanských jazykov v medzinárodnej spolupráci* (zodpovedná riešiteľka A. Ferenčíková) sa pracovalo na príprave ďalších zväzkov dvoch makroatlasov. Pre *Slovanský jazykový atlas* sa vykonala revízia rekonštruovaných archetypov lexém v legendách 84 máp, vypracovala sa koncepcia indexov a overený materiál sa prepísal do počítača. V *Celokarpatskom dialektologickom atlase* sa najväčšia pozornosť venovala príprave kartografického materiálu a komentárov do V. zväzku tohto diela.

R. 1995 sa pokračovalo aj v riešení ďalších troch grantových projektov. Riešitelia interdisciplinárneho grantu *Výskum náboženskej (kázňovej) literatúry zo 17.—18. storočia a ľudovej (piesňovej) i umelej tvorby z 18.—19. storočia zo slavistického historicko-porovnávacieho hľadiska v medziodborovej spolupráci* (zodpovedná riešiteľka J. Skladaná) pripravovali štúdie do zborníka.

V rámci plnenia úloh projektu *Jazyková kultúra v teórii a praxi* (zodpovedný riešiteľ M. Považaj) boli uverejnené príspevky z oblasti kultivovania jazyka, pokračovala poradenská činnosť a spolupráca s viacerými inštitúciami štátnej správy.

Grantová úloha *Korpus textov a lexikálna databáza slovenského jazyka* (zodpovedný riešiteľ V. Benko) sa riešila v multilaterálnej spolupráci; viacstranný projekt COPERNICUS umožnil zapojiť ústav do medzinárodnej siete elektronických jazykových zdrojov.

Sociolingvisticky orientované výskumy sa realizovali v rámci nového projektu *Slovenčina v kontaktoch (a konfliktoch) s inými jazykmi* (zodpovedný riešiteľ S. Ondrejovič). Členovia tímu patrili medzi organizátorov 7. stretnutia slovenských jazykovedcov, na ktorom sa predstavili najnovšie výsledky (terénnych) výskumov jazykových kontaktov a interferencií.

Najnovší grant *Slovenčina na konci 20. storočia — zmeny v jej systéme, normách a funkciách* vznikol spojením projektu *Výskum systému súčasného slovenského jazyka*, pripraveného v JÚĽŠ SAV, s tímom zapojeným do medzinárodného slavistického projektu *Zmeny v súčasných slovanských jazykoch* (1945—1995). Začali sa riešiť jednak metodologické otázky, vyplývajúce z rozdielov medzi systémovým a komunikačným prístupom v skúmaní jazyka, jednak sa spracúvali konkrétnejšie gramatické témy.

III. Edičná činnosť. — Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV naďalej zabezpečoval vydávanie troch odborných časopisov (*Slovenská reč, Jazykovedný časopis, Kultúra slova*). Časopis *Slavica Slovaca* vydával Slavistický kabinet SAV. V týchto periodikách publikovali pracovníci JÚĽŠ SAV štúdie, prezentujúce (čiastkové) výsledky riešenia grantových úloh.

Výrazná bola aj knižná produkcia pracoviska. Vydané (kolektívne) diela (slovníky i zborníky) sú výsledkom vyriešenia vedeckovýskumných (grantových) úloh zásadného vedeckého a kultúrno-spoločenského významu. Základné vedecké poznanie a úroveň lexikologicko-lexikografických výskumov reprezentuje *Synonymický slovník slovenčiny* (red. M. Pisárčiková) a VI. (posledný) zväzok *Veľkého slovensko-ruského slovníka* (red. E. Sekaninová). R. 1995 vyšiel aj IV. zväzok *Historického slovníka slovenského jazyka* (red. M. Majtán). Zborník *Sociolingvistické aspekty súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca I* (zost. S. Ondrejovič — M. Šimková) otvára novú vedeckú edíciu. Predstavujú sa v ňom výsledky výskumu, ktoré sa odkláňajú od striktnej systémovej paradigmy a prikláňajú sa ku komunikačnej paradigme. Zborník *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra* (red. M. Považaj) prináša materiály z vedeckej konferencie, konanej v Budmericiach 27.—29. októbra 1994. Zborník *Varia IV* (zost. M. Nábělková) prináša materiály z pravidelného kolokvia mladých jazykovedcov, ktoré organizuje Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v spolupráci s JÚĽŠ SAV.

IV. Vedecká výchova a pedagogická činnosť. — R. 1995 tri pracovníčky ústavu pokračovali vo vedeckej ašpirantúre pracovníkov školiaceho pracoviska; v priebehu roka boli prijaté dve pracovníčky na internú ašpirantúru a dve v nej pokračovali. Pre potrebu iných pracovísk viedol JÚĽŠ SAV formou externej ašpirantúry troch pracovníkov. Jedna pracovníčka bola na študijnom pobyte.

Ako prednášatelia semestrálnych predmetov a ako vedúci semestrálnych seminárov pôsobili na vysokých školách štyria pracovníci ústavu (absolvovali 26 hodín prednášok a 184 hodín seminárnych cvičení), piati pracovníci predniesli odborné

prednášky na Letnej škole slovenského jazyka, literatúry a kultúry (SAS). Výrazná bola aj ďalšia činnosť pracovníkov ústavu v tejto oblati. Viedli a oponovali diplomové, dizertačné a habilitačné práce, pôsobili ako členovia komisií pre obhajoby kandidátskych a doktorských prác (10 pracovníci), ako členovia komisií pre skúšky z kandidátskeho minima, ako členovia komisií a vedeckých rád fakúlt, šiesti pracovníci pôsobili ako hlavní školitelia vedeckých ašpirantov. Jeden pracovník ústavu úspešne obhájil doktorskú dizertačnú prácu (DrSc.), jedna pracovníčka kandidátsku prácu (CSc.).

V. Medzinárodná vedecká spolupráca. — Ako výsledok plnenia dohody s Ústavom slavistiky a balkanistiky AV Ruskej federácie (uzavretej na r. 1991—1992) vyšiel r. 1995 VI. (posledný) diel *Veľkého slovensko-ruského slovníka.* Predmetom dohody s Ústavom ruského jazyka AV Ruskej federácie (r. 1993—1995) je spolupráca na príprave *Slovanského jazykového atlasu* (SJA). A. Ferenčíková, členka redakčnej rady lexikálno-slovotvornej série SJA, sa v dňoch 16.—23. 9. 1995 zúčastnila na pracovnom zasadaní Medzinárodnej komisie SJA v Ochride.

V rámci mnohostrannej medzinárodnej spolupráce sa v ústave pripravoval na vydanie 5. zväzok *Celokarpatského dialektologického atlasu.* Jeho vedecký redaktor I. Ripka zabezpečoval postupnú prípravu materiálov do tlače (počítačové spracúvanie komentárov i máp). Ústav participuje aj na riešení medzinárodného slavistického projektu *Zmeny v súčasných slovanských jazykoch 1945—1995,* ktorý organizuje Unywersytet Opolski (prof. J. Gajda); koordinátorom pracovného tímu za slovenskú stranu je J. Bosák. Projekt sa bude realizovať mimo dohôd v rokoch 1994—1996. R. 1995 poľskí organizátori pripravili stretnutie riešiteľov projektu na konferencii, na ktorej vystúpili s referátmi dvaja pracovníci ústavu (J. Bosák, K. Buzássyová). Slovenský pracovný tím v rámci nového grantového projektu pripravuje kolektívnu monografiu *Premeny a zmeny súčasnej slovenčiny (1945—1995).*

Ústav sa zúčastňuje aj na riešení multilaterálnych medzinárodných programov. V rámci programu TELRI (projekt COPERNICUS) sa A. Jarošová a V. Benko zúčastnili na dvoch plenárnych zasadaniach (Mannheim, Tihany).

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra bol r. 1995 spoluorganizátorom dvoch vedeckých podujatí s medzinárodnou účasťou. V Prešove na Pedagogickej fakulte UPJŠ sa v dňoch 25.—26. 10. 1995 konala 12. slovenská onomastická konferencia, spojená so 6. seminárom Onomastika a škola.

29. 11.—1. 12. 1995 sa v Modre-Piesku konalo (tradičné) V. kolokvium mladých jazykovedcov; podujatie zorganizovala Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v spolupráci s JÚĽŠ SAV.

Vyslania pracovníkov ústavu do zahraničia súviseli s ich priamymi pracovnými záväzkami v rámci medzinárodnej spolupráce. Zúčastňovali sa najmä na vedec-

kých konferenciách a seminároch, na ktorých predniesli referáty. Bola to napr. konferencia *Jazyk totalitnej a posttotalitnej spoločnosti* v Sofii, medzinárodná vedecká konferencia *Fungovanie frazeológie v texte v období krízy ideológie a kultúry* v Olomouci, konferencia *Spisovnosť a nespisovnosť v súčasnej jazykovej a literárnej komunikácii* v Brne, seminár *Jazykové (nárečové) atlasy slovanských jazykov* (konaný takisto v Brne) i niektoré ďalšie podujatia.

Viacerí pracovníci ústavu sú členmi a funkcionármi v týchto medzinárodných vedeckých spoločnostiach a úniách i v redakčných kolégiách v zahraničí: Medzinárodný komitét slavistov a jeho odborné medzinárodné komisie, Societas Linguistica Europaea, International Association of Sciences, INSOLICO, Studienkreis Geschichte der Sprachwissenschaft, Európska lexikografická asociácia EURALEX, Medzinárodná komisia pre Slovanský jazykový atlas, Medzinárodné redakčné kolégium Celokarpatského dialektologického atlasu.

VI. Spolupráca s inými domácimi inštitúciami (okrem vysokých škôl) a s hospodárskou sférou pri riešení výskumných úloh pre potreby praxe. — Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV pravidelne spolupracoval s Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky pri štandardizovaní geografického názvoslovia, so Slovenským úradom technickej normalizácie pri terminologickej revízii názvoslovných noriem, s Úradom pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo. Pokračovala aj spolupráca so Slovenským rozhlasom pri príprave pravidelnej relácie Jazyková poradňa a pri príprave pravidelnej relácie Slovenčina na slovíčko, so Slovenskou televíziou pri zlepšovaní jazykovej úrovne vysielaných relácií a pri príprave relácií. S liturgickou komisiou Konferencie biskupov Slovenska jeden pracovník spolupracoval pri preklade Kódexu kánonického práva a posudzovaní jazykovej stránky záväzných náboženských textov.

VII. Aktivity vzhľadom na vládu, parlament a iné štátne organizácie. — Pracovisko aj r. 1995 pomáhalo riešiť rad aktuálnych spoločenských problémov. Vo vládnych poradných orgánoch sa riešili najmä otázky súvisiace so zmenami názvov miest a obcí, pracovníci ústavu robili jazykovú úpravu textov zákonov a vyhlášok, expertízy pre vládne a parlamentné orgány. Konkrétne možno uviesť členstvo pracovníkov ústavu v Názvoslovnej komisii Ministerstva vnútra SR, vo viacerých komisiách Ministerstva kultúry SR (napr. v komisii pre približovanie Slovenska k Európskej únii), v konkurznej komisii Ministerstva školstva SR pri posudzovaní a výbere návrhov na nové učebnice a cvičebnice slovenského jazyka a literatúry pre základné školy. Dvaja pracovníci ústavu sú členmi Akreditačnej komisie vlády SR v skupine slovakistika/slavistika (jazykoveda).

Pracovníci ústavu v rámci medzinárodného pripomienkového konania vypracovali stanoviská k návrhu zákona o štátnom jazyku, ktoré predložili sekcii štátneho jazyka a písomníctva Ministerstva kultúry SR. V rámci toho istého konania posudzovali jazykovú a terminologickú stránku návrhov zákonov a vyhlášok pre

Ministerstvo kultúry SR, Ministerstvo zdravotníctva SR, Ministerstvo hospodárstva SR, Ministerstvo financií SR, Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo školstva a vedy SR. Pracovníci ústavu poskytovali expertízy Ministerstvu kultúry SR, Ministerstvu zahraničných vecí SR, Úradu vlády SR, Kancelárii Národnej rady SR.

VIII. Vedecko-organizačné a popularizačné aktivity. — Pracovníci ústavu uverejnili v r. 1995 v novinách a časopisoch (okrem pravidelných jazykových rubrík) 11 popularizačných príspevkov (v Literárnom týždenníku, v bratislavskom Večerníku, v Hospodárskych novinách, v Obecných novinách, v časopise Rodina a škola a v Správach SAV), v pravidelných jazykových rubrikách uverejnili 74 príspevkov (v rubrikách *Z nášho jazyka* a *Okienko do sveta mien* v Nedeľnej Pravde — S. Mislovičová bola externou redaktorkou rubriky *Z nášho jazyka*, v rubrike *Na každý deň slovenčina* v bratislavskom Večerníku, v rubrike *Jazykové ozveny* v Národnej obrode, v rubrike *Malá klenotnica slov* v časopise Historická revue, v rubrike *Spýtali sme sa jazykovedcov* v časopise Quark). Pravidelne prispievali do Jazykovej poradne Slovenského rozhlasu — napísali 41 príspevkov (M. Považaj bol externým redaktorom tejto relácie) a do rozhlasovej relácie *Slovenčina na slovíčko* (S. Mislovičová bola externou redaktorkou tejto relácie). Pracovníci ústavu publikovali 7 správ a recenzií v Národnej obrode, v Slovenských pohľadoch a v bratislavskom Večerníku.

V rámci jazykovoporadenskej činnosti pracovníci ústavu odpovedali na 315 listov a na vyše 2 800 telefonicky kladených otázok záujemcom o jazykové a terminologické problémy zo štátnej správy, rozličných inštitúcií, redakcií, ale aj z radov širokej verejnosti, priebežne vybavovali osobné konzultácie týkajúce sa jazykových problémov.

Pracovníci ústavu sa zúčastňovali na besedách s učiteľmi základných a stredných škôl, s pracovníkmi rozhlasu a televízie aj s pracovníkmi štátnej správy o problémoch jazykovej kultúry, kde vystupovali s pripravenými prednáškami (K. Hegerová na 3 prednáškach spojených s besedou, M. Považaj na 8).

Pracovníci ústavu sa zúčastňovali na diskusiách v spoločenských komunikačných prostriedkoch a poskytovali rozhovory týmto médiám, ktoré sa týkali jazyka a jeho používania, jazykovedy a výsledkov vedeckej aktivity pracoviska. I. Ripka sa zúčastnil na diskusii o zákone o štátnom jazyku v rozhlasovej stanici Slobodná Európa (21. 11. 1995) a poskytol rozhovor denníku Slovenská republika na tému *Jazykovedci nie sú mimo hry* (publikované 11. 12. 1995 v prílohe Kultúra '95), M. Majtán poskytol rozhovor denníku Slovenská republika na tému *Jazyková norma nie je košeľa* (publikované 14. 10. 1995 v prílohe Kultúra '95), S. Ondrejovič mal vystúpenie v televíznej stanici VTV ako prekladateľ diela W. von Humboldta (vysielané 11. 8. 1995) a rozhovor v Slovenskom rozhlase (štúdio Forte) o jazyku a jazykovede (vysielané 7. 8. 1995), M. Považaj poskytol rozhovor den-

níku Pravda o problémoch jazykovej kultúry (publikované pod názvom *Primeraný odev — primerané slová* 25. 2. 1995) a v rámci televíznej relácie Teleecho rozhovor o spisovnej slovenčine, o jazykovej úrovni spravodajských a športových relácií a televíznej reklamy v Slovenskej televízii (vysielané 7. 11. 1995). M. Pisárčiková poskytla rozhovor Slovenskému rozhlasu o Synonymickom slovníku slovenčiny (vysielané 22. 12. 1995). M. Pisárčiková a I. Ripka sa zúčastnili na tlačovej besede o Synonymickom slovníku slovenčiny (4. 12. 1995).

JÚĽŠ SAV bol spoluorganizátorom 3. ročníka súťaže *Prečo mám rád slovenčinu — Prečo mám rád Slovensko* (spolu s Ministerstvom kultúry SR, Maticou slovenskou, Mladými letami a Spolkom slovenských spisovateľov). I. Ripka sa zúčastnil na jej vyhodnotení (19. 9. 1995 v Nových Zámkoch) a S. Ondrejovič vypracoval posudok 120 žiackych prác, poslaných do tejto súťaže zo zahraničia.

I. Ripka sa zúčastnil na stretnutí so zástupcami americkej organizácie U. S. English (2. 10. 1995 v Bratislave), na ktorom sa hovorilo o jazykovom zákone.

Pracovníci ústavu vyvíjali mnoho ďalších vedecko-organizačných a popularizačných aktivít: lektorovali a recenzovali rukopisy publikácií pre rozličné vydavateľstvá; prednášali v rámci podujatí organizovaných Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri SAV (M. Majtán, S. Ondrejovič), v rámci Letnej školy prekladu organizovanej Literárnym fondom Slovenskej republiky (M. Považaj); vykonávali jazykovú úpravu textov určených na uverejnenie v niektorých nejazykovedných časopisoch a závažných textov pre Predsedníctvo SAV; vykonávali všetky redakčné i technické práce súvisiace s vydávaním troch jazykovedných časopisov (*Jazykovedný časopis, Kultúra slova, Slovenská reč* — hlavnými a výkonnými redaktormi uvedených časopisov sú pracovníci ústavu, okrem toho v redakčných radách týchto časopisov je ďalších osem pracovníkov ústavu) i redakčnú, jazykovú a technickú prípravu textov monografií, zborníkov a výrobu ich tlačových podkladov. V tejto súvislosti treba osobitne vyzdvihnúť efektívne využívanie výpočtovej techniky pri príprave monografií, zborníkov i vedeckých časopisov na vydanie, čím sa v potrebnom rozsahu a v požadovanej kvalite zabezpečujú redakčné a edičné činnosti.

IX. Závažné problémy pracoviska a podnety pre činnosť SAV. — Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV vykonáva základný výskum slovenského národného jazyka. Výsledky výskumu sa aplikujú pri tvorbe normatívnych a kodifikačných jazykových diel a príručiek, pri tvorbe a ustaľovaní odbornej terminológie i rozličných formách jazykovoporadenskej činnosti. Ústav poskytuje expertízy a poradenskú službu vládnym a zákonodarným orgánom štátnej správy, rozličným kultúrnym a verejnoprávnym inštitúciám i širokej verejnosti. V súvislosti s prijatím zákona NR SR o štátnom jazyku sa táto nezastupiteľná zložka jeho činnosti nepochybne zvýši. Ďalší pokles počtu pracovníkov by ohrozil plnenie narastajúcich úloh ústa-

vu. Preto treba nielen ďalej zvyšovať úroveň modernizácie vedeckého výskumu a využívania výpočtovej techniky, ale usilovať sa o vytvorenie hospodárskoprávnych predpokladov na širšie čerpanie finančných prostriedkov z grantov (na externú spoluprácu, realizovanú formou dohôd o činnosti).

Správu na základe výročných správ vedúcich úloh a zodpovedných riešiteľov grantových projektov i výkazov práce jednotlivých pracovníkov ústavu vypracoval riaditeľ a vedecká tajomníčka JÚĽŠ SAV.

Krížalky. — U nás na Spiši medzi Levočou a Spišským hradom sa grule čiže zemiaky pripravovali štvorakým činom. V jeseni pri zberaní na roli sa upiekli v pahrebe zo suchej zemiakovej vňate. Jedli sa neolúpané, posolené. Lepšie chutili, keď sa zapíjali cmarom alebo kyslým mliekom. Doma sa pekávali na horúcej šporákovej platni. Doma sa však častejšie varili neolúpané, po uvarení sa olúpali a posolili. Aj také sa zapíjali cmarom, kyslým alebo aj sladkým studeným mliekom. Keď sa zemiaky varili očistené alebo oškrabané, uvarené sa podusili a omastili maslom alebo upraženou slaninou, pokrájanou na plátky, s cibuľkou alebo bez nej. To boli tzv. *dušene gruľe*. Aj tie najlepšie chutili so studeným sladkým alebo kyslým mliekom, ešte lepšie cmarom. Štvrtý spôsob úpravy bol taký, že sa surové zemiaky olúpali, pokrájali na hranolčeky a uvarili. To boli krížalky. Jedli sa s tvarohom, kapustou alebo ako príloha k mäsu. Tvarom boli ako dnešné hranolčeky, ale varené, nie opekané. Možnože dedinské gazdinky poznali aj iné spôsoby prípravy zemiakov, ale ja som si zapamätal iba tie, o ktorých píšem.

Škoda, že A. Habovštiak nedal do štvrtého zväzku Atlasu slovenského jazyka aj mapu znázorňujúcu pomenovanie hranolčekovo pokrájaných zemiakov na Slovensku. Na s. 257 má iba mapu o tom, ako sa nazývajú takto pokrájané jablká. Pretože tie sa sušili, na väčšine slovenského územia majú pomenovanie odvodené od slovesa *sušiť*. Iba v dvoch lokalitách (jedna pri Leviciach, jedna na Spiši) sa podľa mapy A. Habovštiaka takto pokrájané jablká nazývajú *krížalky*.

Ale hranolčekovo pokrájané zemiaky sa nazývajú *krížalky* na značnej časti Slovenska. Podľa J. Orlovského v Gemerskom nárečovom slovníku na s. 149 *krížalka* (s obmenou *krúžalka*) je ovocie, zemiaky pokrájané na štvrtinky: *Ve som len dva krížalki krompeló zedla*.

Pri čítaní čerstvého Synonymického slovníka slovenčiny na s. 219 ma prekvapilo, ako sa vymedzuje význam slova *krížalka*: „kúsok jablka, zemiaka a pod. prekrojeného do kríža po zvislej osi". Toto vymedzenie je doslova prevzaté z Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1987, s. 168). Adekvátnejšie sa význam slova *krížala* uvádza v 2. zväzku Historického slovníka slovenského jazyka na s. 141: „krížom rozrezaná časť niečoho". Príklad sa uvádza z Krupiny 1747: *krizalu (dreva) y gednu dasku widela w dome*. Tu je teda krížala rozkálaný, rozštiepený kus dreva. Druhý príklad je o pokrájanej reďkovke: *wezmi retkewe, pokragag gi na drobne križelky* — RTA 17. storočie. Charakteristiku krížalky ako jablka alebo zemiaka, prekrojeného do kríža po zvislej osi, si viem vysvetliť iba tak, že sa krížalka spája s krížom, ktorý je vždy zavesený po zvislej osi. Aj ja som si myslel, že slovo *krížalka* je odvodené od základu *kríž*, kým som sa nezačal zaoberať etymológiou a porovnávaním slovenských slov s responzibilnými slovami v iných slo-

vanských jazykoch. Už dávnejšie viem, že slovo *krížalka* nie je odvodené od základu *kríž*.

V rukopisnej kartotéke etymologického slovníka slovenčiny mám heslo so slovom *krížalka* napísané 28. júla 1983. Tam jasne píšem a argumentujem, že slovo *krížalka* a s ním derivačne súvzťažné slová sú známe aj u tých Slovanov, ktorí neprevzali z latinčiny slovo *kríž*. Chorvátčina a srbčina má sloveso *križati* vo význame „krájať, rezať". Vuk Karadžić má pri slovese *križati* nemecké *schneiden* a latinské *disseco* (rozsekať): *križati lubenicu, jabuku, duvan*. Kým krájanie dyne a jablka sa môže robiť krížom, pri tabaku to asi nejde. To znamená, že sloveso *križati* značí „krájať, rezať" bez ohľadu na to, či krížom alebo nekrížom.

M. Pleteršnik má v prvom zväzku Slovinsko-nemeckého slovníka (1894) pri slovese *križati* nemecké *bekreuzen* čiže prekrižovať (sa), ale aj *schneiden* čiže krájať. Chorvátsko-srbskému a slovinskému slovesu *križati* vo význame „rezať, krájať" geneticky zodpovedá ukrajinské predponové sloveso *učy-kryžyty* vo význame „odrezať" a ruské *ča-kryžiť*, resp. *če-kryžiť* vo význame „pokrájať na kusy".

M. Vasmer v treťom zväzku diela Russisches etymologisches Wörterbuch (1958) so slovesom *ča-kryžiť, če-kryžiť* „pokrájať, porezať" spája aj substantívum *skrižalь* s významom „Tafel", ruské cirkevnoslovanské *skrižalь* s významami „Stein, Steinplatte, Tafel". Staroslovienske *skrižalь* v Supraslienskom kódexe zodpovedalo gréckemu *plaks, plax*, čo označovalo plochú skalu, kamennú dosku, tabuľu. Autori L. Sadnik a R. Aitzetmüller v slovníku Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten (1955) na s. 302 o staroslovienskom slove *skrižalь* píšu: *g-Erweiterung einer Wz. (s)ker- „spalten, schneiden, ritzen" (erhalten auch in skr. križati „schneiden", kriška „Schnitte"). Vgl. lit. skriebti „Striche ziehen, zeichnen", lat. scribo „mit dem Griffel einritzen, schreiben" u. a.* Čiže slovo *skrižalь* spájajú nielen so srbsko-chorvátskym *križati*, ale aj s latinským *scribere* s pôvodným významom „vyrezávať znaky do dreva, griflíkom do tabuľky, písať". Je tu podobná motivácia ako v maďarskom slove *rovás, rovat* (z toho je náš *rováš*), odvodenom od slovesa *ró* vo význame „rezať, robiť zárezy".

Staré slovanské *s-križalь* zdedila aj poľština v slove *skrzyżał*. Uvádza to M. Vasmer pri ruskom slove *skrižalь*, hoci A. Brückner ho do svojho slovníka Słownik etymologiczy języka polskiego nezaradil. Naša slovenská krížalka má najbližšiu responziu v českom *křížala, křížalka*, ktoré Slovník jazyka českého (P. Váša, F. Trávníček) charakterizuje ako „sušený plátek ovoce". Staročeské *křížěl, křížěla, křížala* bol „uříznutý kousek, čtvrtka jablka ap." (porov. Malý staročeský slovník, 1978, s. 111). V. Machek v Etymologickom slovníku jazyka českého (1968) píše, že *křížala* je „ukrojený kousek jablka nebo bramboru, čtvrtka zelí... val. *křížalka* brambor nakrájený na sazení". Uvádza aj oravské *skrižal* ako označenie polovice hlávky kapusty. Informáciu prevzal z Kálalovho slovníka z roku 1923.

Ako vysvetľovať obmenu slov *krúžala, krúžalka,* ktorú popri slove *krížala* poznajú takmer všetky slovníky? Slovník slovenských nárečí má doklady z Kraľovian, Sotinej (Senica) a Senného. Z Dlhej Lúky pri Bardejove dokladá aj sloveso *krúžať* vo význame „krájať kapustu na nožoch, drobiť". Kálal uvádza slovesá *krúžľať, krúžliť* „okrajovati, strouhati ovoce, brambory". V. Machek dokladá z Moravy slovo *kroužala,* od Třebíča *króžala,* z Moravského Slovácka *krúžélka* „slupka z ovoce okrájená, okrúžlaná". V. Machek vykladá podobu *krúžiť, krúžať* tak, že po zániku slovesa *križati* (doložené na slovanskom juhu) sa sloveso prichýlilo k slovesu *krouhati,* východomoravskému *krúžľať jablko,* totiž „okrajovati mu slupku kruhem dokola jako při soustruhování". Je to dosť pravdepodobné, lebo sloveso *strúhať* má zdrobneninu *stružlikať.* Skrížením nezachovaných podôb *križať, križľať* s podobami *strúhať, stružlikať* vznikli slovesá *krúžať, kružlikať* a podľa toho aj slová *krúžala, krúžalka.* Význam nezachovaného slovesa *križati* bol blízky významu slovesa *strúhať, stružlikať.* Takéto skríženie významovo blízkych slov nebýva vo vývine jazyka celkom výnimočné. Napríklad slovo *pásmo* by malo mať za praslovanský akút krátke *a,* ale pod vplyvom slova *pás* z praslovanského *pojas* sa podoba *pasmo* zdĺžila na podobu *pásmo.*

Sloveso *strúhať* je staré, praslovanské. Poznajú ho všetky slovanské jazyky. Staroslovienske *strъgati — stružǫ* je doložené v najväčšej staroslovienskej pamiatke Suprasliensky kódex, o ktorom vlani ukrajinský slavista V. V. Nimčuk v Bratislave prednášal, že poukazuje na veľkomoravskú provenienciu. Rovnako južnoslovanské a východoslovanské sloveso *križati* vo význame „rezať, krájať" je staré, praslovanské. Staré sú aj jeho deriváty *križala, križalka.* Podobne aj *s-križalъ.*

Po prevzatí latinského, resp. severotalianskeho slova *crux — crucem* cez medziformu *krōcem* v 9.—10. stor. Slovanmi v podobe *križъ* (podobne latinské *Rōma* Slovania prevzali ako *Rimъ*) sa domáce slovanské slová *križati, križala* dostali do takej vzájomnej nielen hláskovej, ale aj významovej väzby, že v ľudovej etymológii sa slovo *krížalka* chápe ako odvodené od kríža, dokonca aj vo vedeckej etymológii. Petar Skok, autor veľkého slovníka Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, dal sloveso *križati* vo význame „krájať" do hesla *križ.* Pretože P. Skok bol základným školením romanista, nie slavista, občas sa mu stávalo, že aj staré praslovanské slová vykladal ako prevzatia z latinčiny, resp. z románskej jazykovej oblasti. Napríklad chorvátske slovo *vrt* vo význame „ohrada, záhrada" vykladal z latinského *hortus,* hoci ide o pôvodné slovanské slovo so širšou genetickou väzbou. Už v staroslovienčine bolo slovo *vrto-gradъ* (porov. Slovenská reč, *60,* 1995, s. 53). Hoci sa slovo *krížalka* asociačne spája s krížom, nepísal by som o nej, že sa krája „do kríža po zvislej osi", ako je to v čerstvom Synonymickom slovníku slovenčiny aj v takmer desať rokov starom Krátkom slovníku slovenského jazyka. Kríž visí zvislo, ale krížalky sa nekrájajú po zvislej osi.

Š. Ondruš

Kaposvár — v Kaposvári. — Po podpise dohody o mieri v Bosne a Hercegovine sa medzinárodné sily pod vedením Severoatlantickej aliancie začali rozmiestňovať v tejto bývalej juhoslovanskej republike. Sústreďovali sa aj v juhomaďarskom meste Kaposvár a na letisku v Taszári neďaleko od Kaposváru. V hromadných oznamovacích prostriedkoch sme v správach zachytili lokálovú príponu *-e* pri skloňovaní názvu *Kaposvár* a pri skloňovaní názvu *Taszár*, ktoré sa zapisovalo s krátkym aj dlhým *a/á* v prvej slabike (*Taszár* i *Tászár*), lokálovú príponu *-i* aj *-e*: *V K a p o s v á r e to v sobotu potvrdil maďarský minister zahraničných vecí László Kovács* (Sme/Smena, 4. 12. 1995, s. 1). — *...pristálo dopravné lietadlo C-130 Hercules na letisku v juhomaďarskom T a s z á r i...* (Sme/Smena, 11. 12. 1995, s. 1). — *...priletí dnes na palube dvoch lietadiel na letisko v T á s z á r e neďaleko maďarského K a p o s v á r u* (Sme/Smena, 9. 12. 1995, s. 7).

V Morfológii slovenského jazyka (1966, s. 99) sa v poučkách o pádových príponách mužského neživotného vzoru *stroj* pripomína, že podľa vzoru *stroj* sa pravidelne skloňuje prevažná väčšina slov zakončených na *-ár* (okrem substantív *nesvár, nešvár, pár, suchopár, svár*). Ide najmä o prevzaté slová, ktoré majú v L sg. príponu *-i* a v N a A pl. príponu *-e*, napr.: *ár, bazár, cirkulár, denár, dinár, dolár, február, hangár, hektár, chotár, január, kalamár, lekvár, oltár, obedár* a pod. Z množstva príkladov sa v Morfológii slovenského jazyka neuvádza ani jedno vlastné meno zakončené na *-ár*. V Slovníku slovenského jazyka (SSJ VI, 1968) sa pri zemepisných a miestnych názvoch *Gibraltár, Temešvár, Lančár, Laskár, Poltár, Švedlár, Vernár* okrem genitívnej prípony uvádza aj lokálová prípona *-i*. Pri názve *Roštár* sa v SSJ VI uvádza iba genitívna prípona, pri zemepisnom názve *Bihár* sa uvádza lokálová prípona *-e*: *v Biháre*. J. Mistrík v Retrográdnom slovníku slovenčiny (1976) zaraďuje názvy *Gibraltár, Kandahár, Temešvár, Lančár, Laskár, Poltár, Roštár, Švedlár, Vernár* k vzoru *stroj*, zemepisný názov *Bihár* k vzoru *dub*. Juhomaďarské miestne názvy *Kaposvár, Taszár* treba skloňovať pravidelne podľa vzoru *stroj*, lokálová prípona je *-i: v Kaposvári, Taszári*.

K všeobecným podstatným menám cudzieho pôvodu na *-ár*, ktoré sa vyčleňujú zo skloňovacieho typu *stroj* (*nesvár, nešvár, pár, suchopár, svár*) a pričleňujú sa k skloňovaciemu typu *dub*, približuje sa podľa nášho pozorovania aj apelatívum *bazár*. Často počujeme o nákupoch alebo predaji *v bazáre, v autobazáre*. V starších príručkách spisovnej slovenčiny sa pri mužských neživotných podstatných menách na *-ár* uvádzajú okrem genitívnej podoby sg. aj lokálová prípona sg., resp. aj niektoré plurálové prípony. A. Zauner pri apelatívach *nesvár, nešvár, pár, suchopár, svár* v Praktickej príručke slovenského pravopisu (1973) uvádza lokálovú príponu *-e*, plurálové prípony *-y* a *-mi*. Pri apelatíve *suchopár* plurálové prípony neuvádza. J. Oravec — V. Laca v Príručke slovenského pravopisu pre školy (1984) pri apelatívach *nesvár, nešvár* a *pár* okrem genitívnej a lokálovej prípony uvádzajú aj prípony N a I pl. Slová *suchopár* a *svár* neuvádzajú. PSP (1971) pri

apelatívach *nesvár, pár, suchopár* a *svár* okrem genitívnej a lokálovej prípony sg. registrujú aj plurálové prípony N a A. Pri slove *nešvár* sa uvádza iba genitívna prípona. PSP (1991) pri apelatívach *nesvár, nešvár, suchopár* a *svár* uvádzajú iba genitívnu príponu *-u*. Len pri slove *pár* okrem genitívnej prípony *-u* uvádzajú aj lokálovú singulárovú príponu *-e* a plurálovú príponu N a A *-y*. Aj Krátky slovník slovenského jazyka (1987) pri apelatívach *nesvár, nešvár, suchopár* a *svár* uvádza iba genitívnu príponu *-u*. Iba pri slove *pár* uvádza aj lokálovú príponu sg. *-e* a plurálovú príponu N a A *-y*.

Prevažná väčšina najmä prevzatých všeobecných i vlastných neživotných podstatných mien mužského rodu na *-ár* sa pravidelne skloňuje podľa vzoru *stroj*. V L sg. majú príponu *-i*: *február — vo februári, kalendár — v kalendári, Gibraltár — v Gibraltári, Poltár — v Poltári, Švedlár — vo Švedlári*. Pravidelne podľa vzoru *stroj* treba skloňovať aj vlastné meno juhomaďarského mesta *Kaposvár — v Kaposvári* (ako *Temešvár — v Temešvári*) a lokality *Taszár — v Taszári* (ako *glosár — v glosári*). Zo všeobecných podstatných mien sa z tohto skloňovacieho typu vyčleňujú apelatíva *nesvár, nešvár, pár, suchopár, svár*, ktoré majú v L sg. príponu *-e* (podľa vzoru *dub*): *o nesváre, páre, sváre*. K týmto apelatívam sa v ostatnom čase podľa nášho pozorovania pričleňuje aj apelatívum *bazár* (*autobazár*). Z vlastných podstatných mien má v L príponu *-e* názov *Bihár — v Biháre*. PSP v novom vydaní by mali pri apelatívach *nesvár, nešvár, suchopár, svár* uvádzať okrem prípony G sg. aj príponu L sg. *-e* a príponu N a A pl. *-y*.

J. Jacko

Nové používanie troch bodiek v slovenskom pravopise. — V spisovnej slovenčine sa v písaných a tlačených jazykových prejavoch (v písanom jazyku) používajú viaceré interpunkčné (rozdeľovacie) znamienka. Interpunkčné znamienka predstavujú sústavu grafických znakov, ktoré sa používajú na členenie textu, resp. písaného (tlačeného) textu, ako sa o tom hovorí v Pravidlách slovenského pravopisu (1991, s. 97).

V súčasnom slovenskom pravopise sa používa viacero interpunkčných znamienok. Poučenie o tom sa podáva predovšetkým v Pravidlách slovenského pravopisu ako v základnej a normatívnej pravopisnej príručke, ale aj v iných jazykových alebo pravopisných príručkách a v učebniciach. Počet interpunkčných znamienok nie je pritom uzavretý, lebo sa časom mení. Najnovšie sa napr. ako interpunkčné znamienko používa aj lomka. V minulosti sa v Pravidlách slovenského pravopisu (vo vydaniach z roku 1931, 1940 a 1953) lomka nespomínala, najnovšie Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1991 už lomku ako interpunkčné znamienko spomínajú a vymedzujú i jej používanie. Zmeny nastávajú nielen v repertoári inter-

punkčných znamienok, ale aj pri používaní jednotlivých interpunkčných znamienok. Môžeme to ukázať na používaní troch bodiek, ktoré predstavujú tiež jedno z interpunkčných znamienok.

Podľa Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1991 sa tri bodky píšu v piatich prípadoch (porov. s. 122—123). V súčasnosti sa stretávame s ďalším používaním troch bodiek. Ide o ich používanie v novinách, v dennej tlači. V novinách sa veľmi často niektorý článok začína na jednej strane a jeho dokončenie je na ďalšej strane alebo na niektorej z ďalších strán. Tento postup sa v novinách uplatňuje najmä pri článkoch, ktoré sa začínajú na prvej strane a z hľadiska informácií, ktoré noviny podávajú, predstavujú najdôležitejšie alebo nosné príspevky. Názov článku sa pri jeho prvej časti vždy uvádza v plnom znení, ďalšia časť článku na niektorej z nasledujúcich strán máva názov skrátený. Z celého názvu článku sa v pokračovaní na ďalšej strane uvádza iba toľko slov, koľko sa zmestí nad pokračovaním článku, pričom nedokončenie článku sa vyznačuje troma bodkami, napr.: *Opoziční poslanci sa rozhodli bojkotovať včerajšiu schôdzku NR SR* (Slovenská Republika, 15. 12. 1995, s. 1). — *Opoziční poslanci sa rozhodli...* (tamže, s. 2). — *J. Schenk: Účasť SR na jadrovom projekte v Iráne neprichádza do úvahy* (Národná obroda, 12. 1. 1996, s. 1). — *J. Schenk: Účasť SR na jadrovom...* (s. 2). Pri tomto postupe z pôvodného úplného názvu zostáva niekedy iba torzo, napr. *V. Mečiar o smerovaní SR do NATO, J. Primakov o nerozširovaní NATO* (Národná obroda, 1. 3. 1996, s. 1). — *V. Mečiar...* (s. 2). Je to preto, lebo dokončenie článku je uverejnené na ďalšej strane iba v jednom stĺpci, ktorý je pomerne krátky. Stáva sa, že v tomto pokračovaní titulku sa už nepokračuje, dokončenie článku autor uvádza už pod iným titulkom. Cieľ troch bodiek sa však nemení.

Ide teda o čisto technickú alebo mechanickú záležitosť: buď sa z celého pôvodného názvu titulku v pokračovaní článku na ďalšej alebo ďalších stranách uvádza iba toľko slov, koľko sa ich zmestí nad šírkou pokračovania článku (či ide o jeden, dva alebo viac stĺpcov), alebo sa pokračovanie článku uvádza novým titulkom. V minulosti sa v našej tlači takýto spôsob používania troch bodiek nikdy neuplatňoval, pokračovanie alebo dokončenie článku malo vždy úplný názov.

Tento novší prípad používania troch bodiek bude potrebné zaznamenať s presným výkladom v budúcich Pravidlách slovenského pravopisu, príp. aj v iných pravopisných príručkách (napr. v špeciálnych príručkách pre potreby novinárov a publicistov).

L. Dvonč

Výslovnosť miestneho názvu Assisi. — F. S. z Prešova sa nás pýtal, ako treba vyslovovať spoluhlásku *s* pred koncovým *-i* v názve *Assisi*. Talianske Assisi je

miestom, kde sa zrodil model veľkých chrámov, aké si vyžadovala kazateľská činnosť žobravých rádov, teda aj františkánov, pomenovaných podľa svätého Františka z Assisi. Á. Kráľ v Pravidlách slovenskej výslovnosti (1. vyd. r. 1984) pripomína, že v mnohých slovách sa za pôvodné *s* (zriedkavejšie aj *ss*) dnes už píše *z* v súlade so spisovnou výslovnosťou. Tak je to v slovách *burza, cenzor, dezertér* a pod. V prevzatých slovách sa podľa Á. Kráľa na mieste písaného *s* vyslovuje *z* v mnohých slovách, v ktorých sa *s* nachádza po zvučnej spoluhláske. Tak je to v slovách *personálny, garsoniéra, konsonancia, konsonant, konsonovať, in extenso, nelson, persifláž, persóna, personál, personalista, personalizmus, personifikovať, skansen* (pripúšťa sa aj písanie *skanzen*), *šansón, šansoniér, šansoniérka, tyrsus, versus, vice versa* atď. V novom odseku Á. Kráľ poznamenáva, že vo vyššom štýle sa však vyslovuje aj *[garsoni-éra, šansoni-ér]*. V niektorých slovách sa podľa Á. Kráľa pripúšťa aj výslovnosť so *s: [persóna, personál, šansón]*. V Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1991 (s. 364) sa uvádza už iba podoba *skanzen*. V slovníkovej časti (s. 571) zapisuje Á. Kráľ slovo *visáž* so spoluhláskou *s*, výslovnosť je *[vizáž]*. M. Považaj v príspevku *Visáž či vizáž?* (Kultúra slova, *27*, 1993, s. 190—191) konštatuje, že pôvodom francúzske slovo *visáž* patrí medzi štylisticky neutrálne jazykové prostriedky a v slovenčine sa v zhode s výslovnosťou píše s písmenom *z*. V takejto podobe ho odporúča uviesť aj v ďalšom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu, aby sa vyhlo istým nejasnostiam okolo jeho pravopisnej podoby.

Názov *Assisi* sa v príručkách súčasnej slovenčiny neuvádza. V taliančine sa spoluhláska *s* medzi samohláskami často vyslovuje ako *z: Ragusa* [vysl. *raguza*], *doloroso* [vysl. *dolorózo*], *spirituoso* [vysl. *spirituózo*], *maestoso* [vysl. *maestózo*], *Rosarno* [vysl. *rozarno*]. V miestnom názve *Assisi* sa v taliančine spoluhláska *s* pred koncovým *-i* vyslovuje ako *z [asizi]*. V slovenčine je však v tomto názve vžitá výslovnosť so spoluhláskou *s [asisi]*. M. Považaj v príspevku *Výslovnosť slova hosana* (Kultúra slova, *29*, 1995, s. 303—304) hovorí o rozkolísanosti vo výslovnosti tohto slova. V Pravidlách slovenskej výslovnosti od Á. Kráľa pri slove *hosana*, resp. *hosanna* je výslovnosť zaznačená v podobe *[hozana]*, resp. *[hozanna]*. M. Považaj overoval v jazykovej praxi, predovšetkým v chrámových spevoch výslovnosť slova *hosana*. Zistil, že častejšia výslovnosť je so spoluhláskou *s*, teda *[hosana]*. Výslovnosť so spoluhláskou *s* nemožno podľa M. Považaja pokladať za chybnú, preto pri slove *hosana*, resp. *hosanna* treba pripustiť variantnú výslovnosť so spoluhláskou *z* aj so spoluhláskou *s*. Aj my sme overovali v jazykovej praxi výslovnosť názvu *Assisi*. Zistili sme, že prevažná časť používateľov jazyka vyslovuje v názve *Assisi* pred koncovým *-i* spoluhlásku *s [asisi]*, napriek tomu treba pripustiť aj výslovnosť so spoluhláskou *z* pred koncovým *-i: [asisi]* i *[asizi]*.

Na záver opakujeme, že obyvateľské meno mužského rodu sa od miestneho názvu *Assisi* tvorí príponou *-an: Assisan* (ako *Tbilisi — Tbilisan, Odesa — Ode-*

san). Prídavné meno od miestneho názvu *Assisi* sa tvorí príponou *-ský*, pričom spoluhláska *s* prípony *-ský* splýva so spoluhláskou *s* základu slova: *assiský*.

J. Jacko

Má predložka kvôli príčinný alebo cieľový, resp. prospechový význam? — Azda ani jedna slovenská predložka nemá takú veľkú, ale ani takú spornú frekvenciu ako predložka *kvôli*. Podľa kontextu, v ktorom sa hojne používa vo verejných informačných prostriedkoch, najmä v rozhlase, televízii (osobitne spravodajské relácie zo športu), menej v dennej tlači, ale zato dosť často v bežnom jazykovom úze, predložke *kvôli* sa pripisuje príčinný význam. V tomto význame neúnosne často zastupuje či nahrádza predložku *pre* alebo presnejšie povedané, predložka *kvôli* vytláča zo spisovného úzu predložku *pre*. Na ilustráciu uvedieme dostačujúci počet dokladov z dennej tlače (Sme, Pravda, Večerník, Šport, Nový čas, Televízia):

Ľubo Višňovský k v ô l i tomu v stredu netrénoval. — K v ô l i dažďu sa druhé semifinále mužskej dvojhry muselo preložiť. — ...že odchádza „k v ô l i pretrvávajúcim a novým vnútorným i vonkajším problémom združenia". — K v ô l i zdravotným problémom si vybavoval invalidný dôchodok. — Rastislav prehráva vyhratú bitku k v ô l i zlým vzťahom a intrigám na vlastnom dvore. — J. Šimák zdôrazňoval, že osobne necíti nátlak k v ô l i svojej slovenskej národnosti. — Prezývka čierni baróni prischla príslušníkom PTP k v ô l i výložkám — čiernym, bez označenia zbrane. — ...ktoré by pacient za iných okolností nezvládol k v ô l i bolestiam. — ...ktoré boli z KSČM k v ô l i pokusom o plazivú reformu zo strany vyobcované. — Sťažnosti na lekárov k v ô l i úplatkom však v ústredí Slovenskej lekárskej komory neevidujú. — Každé štvrté manželstvo sa uzatvára k v ô l i tomu, že nevesta je v druhom stave. — V 19. storočí kúpele veľmi upadli a hrozil im dokonca zánik k v ô l i malej návštevnosti. — Niekoľkokrát ho totiž už oficiálne vyzvali, aby opustil známy Hyde park k v ô l i poburujúcemu správaniu. — Veľa ulíc spojených miest Islamabadu a Rávalpindí vojaci uzavreli k v ô l i nevybuchnutej munícii. — Predstierajú, že nevedia, aká je situácia na severe k v ô l i činnosti ozbrojených separatistov. — A to je varujúce — najmä k v ô l i mnohým umelým zásahom do životného prostredia v súčasnosti. — Časť letov z Veľkej Británie sa oneskoruje k v ô l i sprísnenej kontrole cestujúcich. — Ľudia často navštevujú advokátov aj k v ô l i jednoduchým právnym službám. — V závere uplynulého ročníka slovenskej ligy ste v posledných dvoch kolách absentovali — údajne k v ô l i zraneniu brušného svalstva. — Univerzita prerušila výuku k v ô l i hladu. — Vydavateľ Profilu dostal k v ô l i „nahému" rakúskemu kancelárovi výpoveď.

Predložku *kvôli* naše súčasné i staršie slovníkové príručky zaznamenávajú veľmi stroho a bez primeranej kodifikačnej poznámky na dlhšie sa vyskytujúci nepriaznivý stav v používaní predložky *kvôli* v jazykovej komunikácii. Krátky slovník slovenského jazyka (1987, s. 174) jej venuje necelé dva riadky: II. predl. s D vyj. prospech, účel: obetuje sa kvôli deťom; kvôli úplnosti. Slovník slovenského jazyka I (1959, s. 805), ktorý citujeme len kvôli dokumentácii, lebo z tohto slovníka sa už málokto môže poučiť, pretože ho už nikde nedostať, predložku *kvôli* na rozdiel od Krátkeho slovníka uvádza v hesle na prvom mieste (na druhom mieste sa slovo *kvôli* hodnotí ako príslovka). Žiaľ, hovorové predložkové spojenia *kvôli tomu* (= preto), *kvôli čomu* (= prečo), ktoré sa tu uvádzajú, priamo navádzajú používateľa jazyka na nesprávny či nespisovný úzus — na používanie spojky *kvôli* v príčinnom význame.

Najzreteľnejšie a veľmi jednoznačne nás v tomto smere poúča Zaunerova Praktická príručka slovenského pravopisu (1973, s. 268): používame ju (teda predložku *kvôli*, pozn. F. K.) správne vtedy, keď ide o vyjadrenie účelu nejakého deja, napr. *kvôli matke išiel za učiteľa; kvôli mne sa zriekol majetku;* ale keď ide o vyjadrenie príčiny nejakého deja, používame predložku *pre*, nie *kvôli*. Preto A. Zauner s hviezdičkou ako nespisovné uvádza takéto vyjadrenia: *kvôli tebe som zmeškal vlak, kvôli chorobe som nešiel do roboty*. Tu sa odporúča príčinná predložka *pre: pre teba som zmeškal vlak, pre chorobu som nešiel do roboty*.

Z hľadiska dôležitosti pre normu a kodifikáciu je prekvapujúce, že v Morfológii slovenského jazyka (1966, s. 621) sa predložka *kvôli* spomína ako odvodená predložka, ktorá vznikla z podstatného mena. Ináč sa už v ďalšom texte o predložkách nehodnotí a ani nie je abecedne zaradená medzi druhotnými predložkami.

Rozhodujúce slovo z hľadiska základného výskumu slovenčiny sa o predložke *kvôli* a o jej význame povedalo vo vysokoškolskej učebnici J. Oravca — A. Bajzíkovej — J. Furdíka Súčasný spisovný jazyk. Morfológia (1984, s. 186): Účelový význam... vyjadrujú často i druhotné predložky *v prospech, v záujme, kvôli, v ústrety, na dôkaz, na prípad/pre prípad, za účelom*... Aj Synonymický slovník slovenčiny hodnotí predložku *kvôli* v príčinnom význame ako nesprávnu.

Nebudeme preto už citovať ďalšie príležitostné poučenia o význame predložky *kvôli* v jazykových rubrikách v tlači, v rozhlase, v časopise Kultúra slova a pod. Základný výskum slovenského jazyka potvrdzuje, že predložka *kvôli* má cieľový (účelový), resp. prospechový význam, ktorý treba v spisovnom jazykovom úze rešpektovať a uplatňovať. Doterajšie i terajšie nenáležité používanie tejto predložky v príčinnom význame znejasnilo jej základný význam, a tak prispelo k tomu, že v cieľovom význame sa využíva veľmi zriedkavo. Len s námahou sme získali z tlače tri doklady:

Žena sa dokáže k v ô l i zamestnaniu presťahovať do iného mesta. (Smc, 25. 4. 1996, s. 7) — *Zásadne nenosím výrobky z manželovho závodu, nie však pre kva-*

litu, ale k v ô l i ľuďom, nechcem ich dráždiť. (Sme, 15. 3. 1996, s. 5) — *V priebehu tohto týždňa k nám z nemocníc v Poprade a Kežmarku prevezú ďalších popálených k v ô l i špeciálnemu ošetrovaniu a transplantáciám.* (Sme, 30. 4. 1996, s. 1).

Prvé dva doklady zreteľne vyjadrujú cieľový význam predložky *kvôli: kvôli zamestnaniu* = aby získala zamestnanie; v druhom doklade je veľmi pekný príklad na náležité použitie spojky *pre* v príčinnom, resp. dôvodovom význame: *pre kvalitu,* teda nie „kvôli kvalite"; vzápätí nasleduje predložkové spojenie *kvôli ľuďom,* ktoré samo osebe ešte nesignalizuje cieľový význam predložky *kvôli,* vyjadruje ho alebo zexplicitňuje vetné pričlenenie *nechcem ich dráždiť* (= aby som ich nedráždila). V treťom uvedenom doklade ide tiež o predložku *kvôli* v cieľovom význame, ale z hľadiska zreteľného vyjadrenia tohto cieľového významu bolo treba uplatniť predložku *na: ...na špeciálne ošetrovanie a transplantácie.*

Príčiny vzniku takéhoto nesprávneho, resp. nespisovného úzu (slovo *kvôli* však v spisovnej slovenčine funguje aj ako príslovka s významom „po vôli", porov. Krátky slovník slovenského jazyka, ktorý uvádza takýto doklad: *v tej veci chce rodičom urobiť kvôli*) môžu byť viaceré. Jednou z nich je iste vplyv češtiny, v ktorej sa slovo *kvůli* hodnotí len ako predložka s datívom a vyjadruje dôvod alebo účel či cieľ činnosti, napr. *šel tam kvůli dětem; udělal to kvůli penězům* (porov. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, 1978, s. 195). V češtine má teda predložka *kvůli* dva významy (príčinný a účelový), pričom rozlíšenie týchto významov je ponechané na rozhodnutie používateľom jazyka. Z počúvania češtiny napr. v rozhlase alebo televízii možno však konštatovať, že predložka *kvůli* sa zväčša používa na vyjadrenie príčiny, teda tak ako aj v súčasnom úze v spisovnej slovenčine (pravda, nesprávnom). Druhou príčinou (ale do istej miery teritoriálne zúženou) je alebo môže byť používanie predložky *kvôli* v západoslovenských nárečiach (porov. 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny, 2. vyd., 1974, s. 107), v ktorých však tiež možno pozorovať miešanie obidvoch významov alebo prevahu jedného z nich, a to príčinného. Keďže predložka *kvôli* sa v príčinnom význame používa na celom Slovensku, pravdepodobnejší je tu vplyv češtiny najmä vo verejných informačných prostriedkoch, resp. v hovorovom štýle.

Zo sociolingvistického hľadiska by sa mohlo zdať, že vo svojom príspevku stojíme proti všeobecnému úzu, ktorý pravdepodobne nebude možné v blízkej budúcnosti zmeniť bez sústredenejšej pozornosti všetkých jazykovedcov i používateľov spisovného jazyka, a že vyžadujeme dodržiavať normu, kodifikovanú v jazykových príručkách. Sme presvedčení, že aj v tomto prípade ide o niečo viac, o niečo závažnejšie. Vieme, že spisovná slovenčina má relatívne spoľahlivo opísaný systém predložiek ako slovného druhu v gramatikách aj vo výkladových slovníkoch. Ďalej vieme, že významy jednotlivých predložiek tvoria celistvú semiologickú zložku tohto slovného druhu, zúčastňujúceho sa na vyjadrení naj-

rozličnejších vonkajších i vnútorných okolností slovesného deja (porov. významy jednotlivých prísloviek, no najmä príslovkových určení). Nebolo by dobre, keby sa toto celistvé, ale vnútorne diferencované významové bohatstvo adverbiálneho vyjadrovania začalo z nášho spisovného jazyka vytrácať. Ide najmä o predložky, ktoré diferencovane a veľmi presne vyjadrujú najmä významy cieľa, príčiny a zreteľa. Toto upozornenie nepokladáme preto za nejaké samoúčelné mentorovanie, lebo v zachovaní významovej identity predložiek treba vidieť nevyhnutnú potrebu adekvátne vyjadrovať okolnostné podmienky realizovania slovesného deja v jazyku a rešpektovať i zachovať ontologické súvislosti jazyka s mimojazykovou realitou.

Náš záver bude preto jednoduchý: vo všetkých príkladoch na nenáležité používanie predložky *kvôli*, ktoré sme uviedli na začiatku, treba namiesto predložky *kvôli* dosadiť predložku *pre*.

V tejto súvislosti ešte treba dodať, že existujú najmä v dennej tlači pokusy nenáležitú predložku *kvôli* nahrádzať nie predložkou *pre*, ale zloženou predložkou *v dôsledku*, napr. *Žartujete, veď pred rokom vo Švédsku v dôsledku štrajku nehrali v žiadnom tíme hráči z NHL!* (Sme, 2. 5. 1996, s. 12) — Túto zámenu nepokladáme za správnu i napriek tomu, že Krátky slovník slovenského jazyka (1987, s. 88) i Morfológia slovenského jazyka (1966, s. 673) pripisujú predložke *v dôsledku* príčinný význam. Z filozofického hľadiska sa totiž príčina a dôsledok ako gnozeologické kategórie zreteľne rozlišujú.

F. Kočiš